

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Představy o budoucnosti dětí v předškolním věku

The Ideas about Future of Preschool Children

Veronika Boušová

2018

Vedoucí práce:	Mgr. Radka High, Ph.D.
Studijní program:	Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Učitelství pro mateřské školy

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Představy o budoucnosti dětí v předškolním věku vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Boušová Veronika

Úvodem bych chtěla nejdříve poděkovat paní Mgr. Radce High, Ph.D. za čas věnovaný konzultacím a za poskytnutí cenných rad a připomínek.

Dále děkuji vedení mateřské školy, které mi umožnilo realizovat můj výzkum, konkrétně paní zástupkyni Janě Kovářové za vstřícné jednání. Mé dík patří také rodičům, kteří mi umožnili provést výzkum s jejich dětmi.

Nakonec bych hlavně chtěla poděkovat své rodině a mému příteli, za pomoc a podporu při celém studiu, a hlavně při psaní závěrečné práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá časovou perspektivou u dětí předškolního věku. Bakalářská práce je rozčleněna na dvě části: část teoretická a část empirická.

Teoretická část popisuje obecně pojem čas, čas z hlediska vývoje v psychologii. Dále se zaměřuje na časovou perspektivu a na orientaci na budoucnost. V neposlední řadě se zabývá perspektivní orientací. Závěr teoretické části je zaměřen na vnímání času a prostoru u dítěte předškolního věku.

Empirická část představuje výzkum realizovaný v předškolní třídě mateřské školy v Praze v rozmezí tří měsíců od ledna do března 2018. Cílem výzkumu je zjistit, zda i děti předškolního věku mají představu o budoucnosti. Hlavní výzkumnou metodou je kresba výkresů na dané téma. Další výzkumnou metodou je rozhovor s dětmi předškolního věku. Kresby jsou hodnoceny z hlediska obsahového, jsou zaměřené na představu o budoucnosti dětí předškolního věku. Kresby a rozhovory jsou vztaženy k tématu časové perspektivy.

KLÍČOVÁ SLOVA

Čas, časová perspektiva, perspektivní orientace, dítě v předškolním věku, kresba

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the time perspective in pre-school age children. The bachelor thesis is divided into two parts: the theoretical part and the empirical part.

The theoretical part describes in general the concept of time, time in terms of development in psychology. It also focuses on a time perspective and a focus on the future. Last but not least, it deals with perspective orientation. The conclusion of the theoretical part is focused on the perception of time and space in the pre-school child.

The empirical part is the research carried out in the pre-school classroom of the kindergarten in Prague within three months from January to March 2018. The aim of the research is to find out whether pre-school children have an idea about the future. The main research method is drawing drawings on a given topic. Another research method is an interview with pre-school children. Drawings are evaluated in terms of content, focusing on the idea of the future of pre-school children. Drawings and interviews are related to the theme of time perspective.

KEYWORDS

Time, time perspective, perspective orientation, preschool child, drawing

Obsah

ÚVOD.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Čas.....	8
1.1. Pojem čas	8
1.1.1. Čas z hlediska vývoje v psychologii	9
1.1.2. Subjektivní čas.....	10
1.2. Vnímání (percepce) času	11
1.3. Časová perspektiva	12
1.3.1. Čas ve vztahu k chování	12
1.3.2. Časová orientace.....	13
1.4. Orientace na budoucnost.....	15
1.4.1. Vzdálenost cíle v čase	15
1.4.2. Nuttinova osobnostně-motivační koncepce časové perspektivy	16
1.5. Perspektivní orientace.....	16
1.5.1. Vývoj perspektivní orientace.....	17
1.6. Chápání prostoru a času v předškolním věku	18
2. Vývoj předškolního dítěte	21
2.1. Vývoj poznávacích procesů.....	22
3. Kresba předškolního dítěte.....	24
3.1. Charakteristika kresby	24
3.2. Vývoj kresby předškolního dítěte	25
3.3. Postup při analýze kresby	26
II. EMPIRICKÁ ČÁST.....	27
4. Cíl výzkumu	27
4.1. Výzkumné otázky	27

5. Sběr dat.....	27
6. Výzkumný vzorek	28
6.1. Charakteristika výzkumného vzorku	28
7. Výzkumné metody	29
8. Výzkum.....	30
8.1. Kresba na téma: Co si děti představují pod pojmem budoucnost?	31
8.2. Kresba na téma: Do jaké hloubky sahá představa o budoucnosti?	33
8.2.1. Jak si děti představují budoucí školu?	33
8.2.2. Jak si děti představují budoucí povolání? Proč by právě to vybrané povolání chtěly vykonávat? Ví, co jimi vybrané povolání obnáší?	36
8.2.3. Jak si děti představují budoucí rodinu?	39
8.2.4. Jak si děti představují sami sebe v budoucnosti?	41
8.3. Charakteristika vybraných respondentů.....	43
DISKUZE	64
ZÁVĚR	70
Použitá literatura	71
Seznam tabulek.....	74
Seznam obrázků.....	74
Seznam příloh	75
Přílohy.....	76

ÚVOD

Každý z vás, ať jste rodič, učitel, nebo kdokoliv jiný v našem světě, někdy slyšel děti předškolního věku mluvit o tom, co by v budoucnu chtěly dělat. O tom, že se těší do školy, představují si svoje budoucí zaměstnání, těší se na zítřejší plánované akce ve školce, či na výlet s rodiči. Představa o budoucím životě začíná většinou větou: „Až budu veliký, chci být policistou.“ Ve školce si děti hrají na rodinu, na školu, na práci. Děti se tak vžijí do rolí, že zapomenou na okolní svět. Například při hře na školu vystupují některé děti jako žáci a jiné dítě jako učitel, který zadá úkoly a děti - žáci je plní. Nakonec je většinou ohodnotí známkou a dá jim domácí úkol. Je to činnost zcela spontánní, nenavozená. Další příkladem může být i to když dítě řekne, že zítra půjde s maminkou do divadla, nebo že o víkendu pojedou na výlet. V neposlední řadě i to že dítě spontánně používá budoucí čas: „Já budu stavět hrad z kostek, nebo já budu chodit do školy“. Neřekne nám kdy, ale někdy v budoucnu, ať za pět minut, za hodinu, za jeden den, za rok, či dokonce za několik let.

Některé z dětí má nějakou představu o svém budoucím životě, i když třeba sahá jen do dalšího dne, nebo do následujících minut. V této bakalářské práci se budu zabývat právě výše zmíněnou představou dětí o budoucnosti. Pojem budoucnost je složitým pojmem. Zamyslete se, kdo z vás přesně ví, co pojem budoucnost vlastně znamená. Je to subjektivní pojem stejně jako pojem čas. Každý z nás si pod těmito pojmy představíme zcela něco jiného.

A co vlastně tenhle pojem znamená pro děti? Dokáží ho vyjádřit slovy nebo kresbou? Jak už jsem výše zmínila, v této práci se budu zabývat pojmem budoucnost, ale bude to budoucnost právě očima předškolních dětí. Ve výzkumné části budu řešit, jak hluboko sahá jejich představa do budoucnosti, a co všechno si děti dokáží představit. V neposlední řadě také tím, co může jejich představu ovlivňovat, a jak jsou jejich představy o určitých situacích v budoucnosti propojené.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Text úvodní kapitoly se zabývá časovým faktorem v lidském životě, především v životě dítěte. Seznámí nás s pojmem čas, s vývojem času z hlediska psychologie. Dále se bude zaměřovat na vnímání času. Větší pozornost je věnována časové perspektivě a časové orientaci, kdy se text zaměřuje hlavně na orientaci na budoucnost. Část této kapitoly se také věnuje perspektivní orientaci podle I. Pavelkové. Úvodní kapitola je zakončená vnímáním prostoru a času u dítěte předškolního věku.

1. Čas

„Čas je jedním z tajemných pojmů, o nichž dobře víme, co znamenají, a přece je nedokážeme dobře vysvětlit.“ (Sokol, 1996 in Pavelková, Purková, Menšíková, str. 30)

Čas je základním rozměrem životní cesty. Vědcova představa chronologického času jako nekonečné přímky od minus nekonečna do plus nekonečna. Je to prázdné schéma, které lze čímkoli naplnit. *„Psychologický čas naproti tomu je čas cesty odněkud někam.“* (Říčan, 2014, str. 59)

Dilthey (in Pelcová, 2010) označil lidský čas, jako „skutečný čas“ nebo „konkrétní čas“. *„Takový čas není formou, v níž se děje život, ale forma a obsah zde tvoří původní jednotku.“* (Pelcová, 2010, str. 129) Je to čas, který *„rozděluje a spojuje, nemůžeme ho měřit hodinovým přístrojem, nýbrž tím, co se děje“*. (Dilthey, 1958 in Pelcová, 2010 str. 129)

1.1. Pojem čas

Náš život se odehrává v čase. Toto tvrzení je pro každého téměř samozřejmé. Když se však důkladněji zamyslíme nad časovým rozměrem lidského života, tedy nad vývojovými změnami jedince v čase, nad jeho získáváním životních zkušeností, nad učením se, citovým prožíváním různých událostí, nad jeho očekáváními, nad osobními cíli, o jejichž dosažení usiluje, nad jeho bilancováním úspěchů a neúspěchů, zjistíme, že je to pohled velice zajímavý, ale kupodivu málo probádaný. (Mareš, 2010)

Mareš uvádí dvě podoby času:

- **čas objektivní** – který se dá přesněji definovat a měřit (hodinkami, dny, měsíce, roky, staletími)
- **čas subjektivní** - jehož plynutí každý člověk vnímá, prožívá a hodnotí trochu jinak

Příkladem Mareš uvádí smíšenou vyučovací hodinu, v níž učitel na začátku 15 minut zkouší.

Objektivní čas je pro všechny zúčastněné osoby stejný – 15 minut. Můžeme ho změřit stopkami, můžeme celé zkoušení zachytit kamerou na videozáznam a kdykoli reprodukovat.

Subjektivní čas však bude jiný u učitele, který zkouší a promýšlí navíc další průběh hodiny, a jiný u právě zkoušeného žáka, který je dobře připraven. Bude jiný u druhého žáka, který ví, že tuto hodinu asi nebude vyvolán, protože „má dost známek“, a jiný u třetího žáka, který ví, že za chvíli bude vyvolán k tabuli, a zuřivě listuje sešitem. (Mareš, 2010)

1.1.1. Čas z hlediska vývoje v psychologii

1. **Prehistorie psychologického zkoumání času** zaměřená na laboratorní výzkum - zkoumaným osobám byly prezentovány různé podněty (světelné, zvukové) a osoby měly odhadovat délku jejich trvání, rozlišovat mezi nimi, určovat časovou souslednost, časovou vzdálenost. Formulovaly se obecnější zákonitosti vnímání času.
2. **Rané období psychologického zkoumání času**, ve kterém se začala zkoumat lidská zkušenost s časem (simultánnost, následnost). Studovalo se, jak děti dospívají k takovému chápání času, které je typické pro dospělé lidi. Zkoumaly se individuální rozdíly v posuzování času, zejména v trvání času.
3. **Střední období psychologického zkoumání času**, kdy nové impulzy přinesla dětská psychologie, která začala zkoumat, jak u dětí vzniká pojetí času, tím, že sledovala vztahy mezi vzdáleností, pohybem/rychlostí a trváním v čase. Srovnávala se simultánnost a následnost jevů u dětí a u dospělých osob. Začalo se prosazovat chápání času jako relativní entity. Zkoumalo se chápání času u lidí s poškozením mozku.

Objevila se koncepce „životního prostoru“ zahrnující jedincovo pojetí minulosti, současnosti a budoucnosti, včetně jeho cílů.

4. **Moderní období psychologického zkoumání času.** Kdy se vnímání času rozdělilo na pět směrů výzkumu:

- prospektivní a retrospektivní posuzování doby, po kterou něco trvá (včetně zapamatování si informací i kontextu, v němž se něco odehrálo)
- studium „vnitřních hodin“ v organismu
- **zkoumání časové perspektivy lidí (tj. jejich vztahu k minulosti, přítomnosti a budoucnosti)**
- zkoumání životního tempa a kulturně-sociálních souvislostí pocitu lidí, že se čas zrychluje

5. **Současné období** se zabývá multidimenzionalitou lidského vnímání, prožívání a hodnocení času. Zajímá se nejen o kognitivní, ale také emoční a hodnotové aspekty času.

Psychologické výzkumy ukazují, že každý jedinec se dopracovává k určitému svébytnému chápání času. Jeho pojetí času vzniká na základě osobní zkušenosti, představuje jeho způsob prožívání času, jeho žitý čas. (Mareš, 2010)

1.1.2. Subjektivní čas

Čas vnímaný, prožívaný a hodnocený konkrétním jedincem či konkrétní skupinou osob. Bývá proto u každého člověka či skupiny osob trochu jiný. Je určován jednak osobnostními zvláštnostmi jedinců, situací, v níž se jedinec či skupina ocitá, a širším kontextem (přírodním, sociálním, kulturním, religiózním).

V dnešní psychologii existují 4 pojetí výzkumu času (Mareš, 2010):

- **Čas jako sled událostí** - Člověk odhaduje, kdy se asi událost stala, co jí předcházelo, co probíhalo současně, co po ní následovalo a co patrně nastane v nejbližší době.

- **Čas jako trvání** - Člověk odhaduje, jestli se podnět vůbec vyskytl, neboť existuje senzorická hranice jeho rozlišitelnosti, postřehnutelnosti. Pokud ho zaregistruje, uvědomuje si, kdy začal a jak dlouho trval.
- **Časová perspektiva člověka** (viz. Kapitola 1.4.)
- **Kontextové pojetí času.** Poslední model se snaží vnést do uvažování o čase: zvláštnosti jedince, který čas prožívá, obsah jedincem prožívaného času, jedincovy psychické procesy během prožívaného času a jedincovo chování, které souvisí s časem. Autorem modelu je americký badatel R. A. Block. (Block in Mareš 2010)

1.2. Vnímání (percepce) času

„Každý člověk vnímá čas jedinečným způsobem.“ (Pavelková, 2002, str. 160)

Fraisse (In Pavelková, 2002) ve svém modelu rozlišuje tři režimy adaptace na čas. První z nich je biologický systém manifestovaný periodickými změnami a adaptací na trvání času. A další dva jsou kognitivní, které Fraissse (In Pavelková, 2002) považuje za základní způsoby poznání času. První se nazývá „vnímání času“ událost, k níž dojde během několik sekund (zavření dveří). O druhé hovoříme jako o reprezentaci času, tedy je to vše, co si musíme uchovávat v paměti. Jde o reprezentaci změn, které ukotvují fyzický čas, biologický čas, historický čas a čas naší vlastní existence. Je to konstrukce, která vychází ze vzpomínek a znalostí neustále vztahovaných k měřenému času hodinami a kalendářem. Tyto konstrukce jsou založeny na stejném principu, ale jsou vztahovány k různým časovým horizontům – vlastní život, historie rodiny, národa atd. Umožňují nám odhadovat časové intervaly v bezprostřední minulosti, ve vzdálené minulosti, orientovat se v čase, a především chápat sebe sama v čase díky časovým perspektivám.

Reprezentace času je utvářena skrze informaci časové povahy, kterou nám sděluje naše tělo, naše okolí, a všechno, co bylo vynalezeno pro měření času. Tento model má tři zdrojové informace:

1. **Biologická informace** – to znamená tzv. 24 hodinový cyklus, který nás upozorňuje na to, kdy máme přijímat potravu, odpočívat, spát,...

2. **Informace vycházejí z prostředí** – vnímání dne a noci, vnímání cyklu ročních období,...
3. **Informace z měření** – hodinami, hodinkami, kalendářem (Pavelková, 2002)

1.3. Časová perspektiva

Jde o jedincův takzvaný svébytný způsob vztahování se ke třem psychologicky chápaným pojmům: minulosti, přítomnosti, budoucnosti (Zimbardo, 1999 in Mareš, 2010).

Časová perspektiva každého jedince se zdá být relativně stabilní po delší dobu, není však trvalá, fixní (Hamilton et al., 2003 in Mareš, 2010). Proměňuje se s věkem, mění se i podle tématu, o němž jedinec přemýšlí. Např. mladý dospělý člověk je orientován na budoucnost, když plánuje svoji kariéru. Je orientován na přítomnost, když se schází s kamarády a je orientován na minulost, když přemýšlí o své identitě (Zimbardo, 1999 in Mareš, 2010).

1.3.1. Čas ve vztahu k chování

Jako první se na vztah času k chování zaměřil v roce 1935 Lewin (In Pavelková, 2002). Zatím však nepoužíval pojem „časová perspektiva“, zabýval se rozšiřováním obzoru z přítomnosti do budoucnosti.

Termín časová perspektiva byl poprvé použit Frankem (In Pavelková, 2002), který byl ovlivněn Lewinovou topologickou psychologií. Dle Franka (In Pavelková, 2002) je časová perspektiva aktuální kognitivní a dynamické zaměření na cílové objekty v budoucnosti. (Frank 1939, in Pavelková 2002).

Lewin (In Pavelková, 2002) dále převzal a využíval tento pojem a stanovil časovou dimenzi jako jeden z aspektů aktuálního „životního prostoru“ člověka. (in Pavelková, 2002)

Lewinova teorie o budoucnosti úzce souvisí s motivací chování a s tím, jak si člověk stanovuje cíle. Jedinec totiž nevidí pouze současnou situaci, ale má také jistá očekávání, přání, touhy a sny o své budoucnosti a má také vzpomínky na minulost.

Životní prostor je tedy definován jako přítomnost, minulost a budoucnost.

1.3.2. Časová orientace

Odborníci si položili otázku, co se stane, když v lidském uvažování nabývá převahu buď minulost, přítomnost anebo budoucnost (Hornik, Zakay, 1996 in Mareš, 2010). Pro tento případ byl zvolen pojem **časová orientace jedince**. Jde o tzv. kognitivní aktivitu, která určuje dvě důležité aktivity:

1. jedincovo emoční reagování na představy o vlastní minulosti, přítomnosti, či budoucnosti
2. jedincovo preferování toho, do kterého časového údobí situovat své úsilí, či podnikat konkrétní akci (Lennings, 1996 in Mareš, 2010).

Položili si otázku: Čím se liší lidé, kteří se orientují na minulost od těch, kteří se orientují na přítomnost, a čím se od nich liší ti, kteří nahlízejí spíše do budoucnosti?

Časová orientace na minulost - jedinec se v myšlenkách často vrací do minulosti. Důvody mohou být dva:

- považuje minulost za nejlepší období svého života a vše další, co právě přichází či teprve přijde, bude jen horší (příkladem může být starý osamělý člověk, člověk chronicky nemocný)
- nebo v minulosti zažil něco těžkého, trýznivého, traumatického, s čím se dosud nedokázal vyrovnat, co nedokázal uzavřít (minulost je pro něj osobně stále ještě otevřená záležitost, v níž se snaží zorientovat - hledá příčiny traumatu, viníka apod.)

Časová orientace na přítomnost - jedinci si cení nejvíce přítomnosti, ale výzkumy ukazují, že zde můžeme rozlišit dva zajímavé typy lidí.

První typ - hedonistický – jedinec není ochoten obětovat momentální požitek ve prospěch budoucího benefitu, chce si naplno užívat života, žije tady a teď. Má radost z riskování a vyhledává rizikové situace. Mívá pocit, že se mu nemůže nic stát. Netouží

po běžném životě, chce se od ostatních odlišovat, ale nedomýšlí důsledky svých činů. Ve školách jde o takové žáky, kteří se nepřipravují na výuku. Předpokládají, že před zkoušením „to všechno dohoní“, netrápí se budoucností, neboť „nějak to dopadne“. Nevědí, co budou po skončení školy dělat, chtějí si užít doby dospívání, získat „papír“ a pak se uvidí. Výzkumy upozorňují, že v určitých případech sama výrazná orientace na přítomnost může mít ještě vážnější důsledky. Bjørnebeek a Gjesme (2009, in Mareš, 2010) zjistili, že necitlivost k důsledkům svého jednání v budoucnosti, absence obav z možných následků spolu s neregulovanou výbušností vede k antisociálnímu chování, k agresivitě vůči druhým lidem.

Druhý typ - fatalistický – jedinec se také nezajímá o budoucnost, ale z jiných důvodů. Domnívá se, že člověk nemůže ve svém životě mnoho věcí ovlivnit. Život je podle něj předem nadiktován vnějšími okolnostmi a on nemůže nic změnit. Odtud plyne pocit bezmocnosti, postoj, že je třeba brát život tak, jak přichází. Fatalistické typy nalézáme také mezi žáky. Jednu skupinu tvoří žáci, kteří mají negativní zkušenosti s nespravedlivým známkováním: „ať udělám cokoli, stejně špatné známky neovlivním“. Druhou skupinu tvoří žáci, kteří říkají: „co má přijít, stejně přijde“, proč bych se snažil. Fatalistický postoj k životu se nedá vždy interpretovat jako něco špatného. Do této kategorie patří i třetí skupina lidí jde o mladé lidi, kteří přes veškerou snahu stejně v životě ztroskotali, nebo zažili systematické šikanování, týrání, což u nich vypěstovalo tzv. naučenou bezmocnost. Podle Boniwellové a Zimbarda (2004, in Mareš, 2010) obdobný postoj zaujímají lidé, kteří dlouhodobě žijí v sociálně znevýhodněných podmínkách.

Orientace na přítomnost může mít ještě třetí podobu, velmi pozitivní. Zahrnuje případy, kdy se člověk ponoří do své práce, je plně zaujat tím, co právě dělá, je mu dobře. Nemyslí na budoucnost a nemyslí vůbec na čas.

Časová orientace na budoucnost - jedinec si cení nejvíce budoucnosti. Je ochoten obětovat momentální požitky ve prospěch budoucího života. Je ochoten smířit se s pomalými změnami k lepšímu, či dokonce s aktuální ztrátou ve prospěch budoucího benefitu. (Mareš, 2010)

1.4. Orientace na budoucnost

Budoucí časová orientace se rozvíjí s věkem a postupně se stává stabilní charakteristikou jedince umožňující anticipovat a zabývat se strukturou budoucnosti, elaborovat plány a aktivně se zapojovat do vytváření své vlastní budoucnosti. Projeví se tehdy, když se objeví potenciál dosažení cíle, nebo alespoň plán, jak tohoto cíle dosáhnout. Zájem o budoucnost je zahrnut v oblasti myšlenkové i behaviorální (Gjesme, 1983, in Havlíčková, 2012).

Dle výzkumů Gjesmeho (in Pavelková, 2002), který experimentálně ověřoval otázku, jak jedincova orientace ovlivňuje a modifikuje vnímání dané budoucí časové vzdálenosti, bylo zjištěno, že vnímaná vzdálenost budoucího cíle, klesá spolu s narůstáním jedincovy orientace na budoucnost. A tak jedincova orientace na budoucnost modifikuje danou objektivní vzdálenost v čase, tím že ovlivňuje vnímanou vzdálenost cíle v čase. Jedinec, který je silně orientován na budoucnost, by měl vnímat danou budoucí vzdálenost v čase jako bližší než jedinec s nízkou orientací na budoucnost. (Pavelková, 2002)

1.4.1. Vzdálenost cíle v čase

Dle Gjesmeho (In Pavelková, 2002) hraje významnou roli také vzdálenost v čase. Ve svých výzkumech zjistil, pokud je časová vzdálenost menší, tak výkonově orientovaní jedinci podávají lepší výkon. Naopak je to pak u osob orientovaných na neúspěch. Kratší vzdálenost zvyšuje hodnotu možného úspěchu, ale i možného neúspěchu. Lidé výkonově orientovaní jsou tím více motivováni, čím blíže k možnému úspěchu jsou. (Gjesme, 1974 in Pavelková 2002)

Díky výzkumu Gjesmeho (in Pavelková, 2002) máme hlavní faktory, které ovlivňují tzv. „psychologickou vzdálenost k cíli“ - hodnota cíle, objektivní časová distance cíle (událost), vnímaná instrumentalita momentálních výsledků pro dosažení budoucích cílů a orientace na budoucnost.

1.4.2. Nuttinova osobnostně-motivační koncepce časové perspektivy

Pavelková (2002) hovoří od tzv. Nuttinově osobnostně-motivační koncepci časové perspektivy, která je jednou z nejucelenějších teoretických koncepcí problematiky budoucí perspektivy. V Nuttinově koncepci je budoucí časová perspektiva (Futur Time Perspective – F.T.P.) chápána jako tzv. „*dynamické řízení cílových objektů, které jsou kladeny do budoucnosti jako konkretizace potřeb*“. (Pavelková, 2002 str. 117) Autor navazuje na svoji vztahovou teorii lidských potřeb, kde jsou potřeby chápány jako dynamické a hierarchicky uspořádané vzorce spojení subjektu s okolním světem. V tomto kontextu Nuttin hovoří o „kognitivním rozpracování potřeb“ (Nuttin, 1980 in Pavelková 2002), kdy jde o proces, kterým se potřeby vyvíjí v konkrétní motivy, cíle, záměry, plány a projekty.

1.5. Perspektivní orientace

Perspektivní orientace je stadium, kterému předchází zaměření klást si pouze bezprostřední cíle – krátkodobá orientace, která je typická pro mladší školní věk. Přejít od krátkodobé orientace k perspektivní „*je jedním z klíčových momentů rozvoje osobnosti dítěte*“ (Pavelková, 1990, str. 39). Perspektivní orientace koordinuje a motivuje bezprostřední aktivity a činnosti člověka. Perspektivně orientovanému člověku se budoucnost jeví jako sled navazujících podmíněných cílů a představuje komplexní, psychický předpoklad aktivní strukturace budoucnosti. Pro vznik perspektivní orientace u člověka musí být splněny určité vnitřní podmínky např. dozrávání kognitivních struktur a vnější podmínky v podobě výzev např. nutnost profesní volby na konci ZŠ. „*Pokud se perspektivní orientace u dítěte nevytvoří, může to představovat velice zásadní problém nejen v jeho studijní, ale i životní cestě.*“ (Pavelková, Purková, Menšíková, 2010, str. 34). Činnost takového jedince potom může být řízena pouze bezprostředními popudy a přáními. Nemusí se vytvořit schopnost integrovat jednotlivé časové dimenze a vnímání souvislostí, spojitostí a plynutí minulosti, přítomnosti a budoucnosti.

Perspektivní orientace je předkládána jako relativně stabilní osobnostní charakteristika jedince, vyjadřující stupeň jeho zájmu a účasti na budoucnosti. Jedná se o jednu z autonomních složek osobnosti, která je ale zároveň podmíněna ostatními osobnostními charakteristikami člověka. Rozvinutí perspektivní orientace dle Pavelkové

je jeden ze základních předpokladů projektů životní cesty. Dle Pavelkové (2002) se budoucnost jedince strukturuje dvěma možnými způsoby:

1. volbou a realizací cílů (motivační aspekt),
2. anticipací budoucích událostí (kognitivní aspekt),

přičemž oba typy se vzájemně podmiňují a oba jsou aspekty aktivními. Perspektivní orientace je motivačně kognitivní proměnnou. Složkou perspektivní orientace je tzv. schopnost vytvářet časovou integraci, která pomáhá vnímat souvislosti minulosti, přítomnosti a budoucnosti a zároveň se váže na dispozici, která uznává úlohu osobní akce v dosaženém výsledku.

Dle Pavelkové (2002) mají představy o budoucnosti nejčastěji podobu přání, cílů, které si jedinec do budoucnosti klade, případně, které ho čekají. Sled a časové zařazení těchto přání a cílů mu napomáhá budoucnost časově strukturovat. Jde tedy především o časovou dimenzi, která určuje, jak daleko do budoucnosti jedinec nahlíží, či jak daleké cíle si klade. U některých jedinců převažují cíle z nejbližší budoucnosti, u jiných naopak ze vzdálenější budoucnosti. Důležité je taky, zda je mezi jednotlivými cíli a přáními vázanost.

1.5.1. Vývoj perspektivní orientace

Dle Pavelkové se soustředíme především na přechod od krátkodobé orientace jedince k orientaci perspektivní. A to je dle Pavelkové v době nástupu do základní školy.

Při krátkodobé orientaci se jedinec orientuje především na přítomnost nebo bezprostřední budoucnost. Jedinec s touto orientací není schopný překlenout vzdálenost mezi nynějším momentem a vzdáleným cílem, jeho činnost je formována popudy a přáními nacházejícími se převážně „tady a teď“. (Havlíčková, 2012)

Rozvinutí perspektivní orientace, jedince vede k tomu, že se začne více zajímat o budoucnost, klade si cíle, které jsou vzdálenější, projevuje úsilí při dosahování těchto cílů a má pocit, že svůj život aktivně utváří. (Pavelková, 2002)

Pavelková a Helus (1992, in Pavelková 2002) rozlišují tři základní stupně vývoje orientace osobnosti na budoucnost.

První stupeň prezentují z hlediska vzdělávacích aktivit. Představuje ho bezprostřední orientace v časových znacích událostí, v rytmech a režimech a jejich průběhu, v termínech a jejich lhůtách. Jedinec s touto orientací pak víceméně organizuje činnosti (příklad – žák ví, kdy začíná vyučování a jak dlouho bude muset ve škole sedět).

Druhý vyšší stupeň už se jedinec stává schopným aktivně své postupy plánovat (příklad: Žák ví, že bude zkoušen a ví, kolik mu zabere času příprava a podle toho si naplánuje postup).

Třetí stupeň hovoří o biografickém ztvárnění vzdělávacích událostí jedince (příklad: učení a školní práce jsou chápány jako příprava na budoucí povolání). (Pavelková, 2002)

Dle Matějčka (in Helus, 2004) už děti v předškolním věku mají touhu po otevřené budoucnosti. Jde jim o to něco dokázat, na něco se těšit, něco překonávat, nebo něco předvést druhým.

Dle Langmeiera (in Matějček, 1994) mají děti čtyři základní psychické potřeby (1. potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů, 2. potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech, 3. potřeba prvotních citových a sociálních vztahů, 4. potřeba identity). Právě již výše zmíněný Matějček k těmto čtyřem potřebám přidal i potřebu pátou tedy potřebu otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy. Uspokojení páté potřeby dává člověku časové rozpětí – rozpětí mezi nadějí a beznadějí, mezi životním rozletem a zoufalstvím, rozpětí mezi uzavřeností a otevřeností osudu.

1.6. Chápání prostoru a času v předškolním věku

Vnímání prostoru

Egocentrismus není typický jen pro povahu, ale i pro to, jak dítě chápe prostor. Děti předškolního věku přeceňují velikosti bližších předmětů, a naopak podceňují velikost vzdálených předmětů. Nedokáží správně odhadnout prostorové vztahy. Vzdálenost mezi dvěma objekty jim bude připadat menší, leží-li v cestě ještě další předmět. Zvládají pojmy nahoře, dole a učí se pojmy vpravo a vlevo, což je pro dítě velice obtížné.

Vnímání času

Vnímání a pochopení času se vyvíjí velice pomalu. Děti předškolního věku se už orientují v tom, co je dříve a později. Vědí, jaký je rozdíl mezi před a po. Zvládnou také rozlišit delší a kratší dobu.

Pro členění času využívají děti především dnů v týdnu, další jednotky, jako jsou měsíce nebo roční období, umějí vyjmenovat a částečně znají i obsah těchto pojmů. Mají určitou znalost o dlouhodobějších časových intervalech – vědí, že to co se stalo před týdnem, je dál než to, co se stalo před 5 - ti dny.

„Čas, který dítě bere v úvahu, nepřekračuje hranici událostí, v nichž je nějak angažováno.“ (Vágnerová, 2012, str. 192) Dítě měří čas prostřednictvím určitých událostí a opakujících se jevů, zejména pokud jsou pro dítě nějak významné, to ale může zkreslovat jejich trvání.

Předškolní dítě chápe obě časové dimenze – délku trvání i pořadí událostí. Na konci předškolního období začíná rozumět i vztahům mezi délkou trvání a pořadím událostí. V 5 - ti letech děti vědí a rozumějí souvislostem mezi počátkem, koncem a celkovým trváním. *„Vědí, že když něco skončilo později, muselo to trvat déle.“* (Nelson, 2001; Siegler a kol., 2003 in Vágnerová, 2012) Předškolní děti mají tendenci přeceňovat vzdálenost jak v prostoru, tak čase.

Dle Vágnerové děti předškolního věku dochází k základnímu porozumění vztahu minulosti, přítomnosti a budoucnosti ve čtyřech letech. V předškolním věku se u dětí rozvíjí uvažování o různých časových dimenzích, ať už se to týká minulých událostí, nebo představy o budoucnosti. Podmínkou je pochopení faktu, že předchozí události mohou mít vliv na ty následující, ale naopak to neplatí. Velice důležitá je pro děti správná orientace v obsahu základních časových pojmů, jako je před a po. Úvahy o budoucím dění jsou pro děti náročnější než orientace na minulost, protože vyžadují především zkušenosti a schopnost představivosti, jak může určité dění probíhat. McColgan a McCormacková (In Vágnerová, 2012) mluví o tzv. časové decentraci, což znamená u dítěte schopnost odpoutat se od přítomnosti a uvažovat o různých událostech z jiné perspektivy. Starší předškolní děti jsou schopné správně využít pojmy: co bylo, co je nyní a co bude potom. Toto tvrzení spatříme i v jejich jazyce při využívání minulého, přítomného a budoucího času. (Vágnerová, 2012)

Jak jsem již zmínila výše, pro dítě je typický prezentismus neboli soustředění se právě na přítomnost. Děti jsou vázané na aktuální dění. „*Například předškolní chlapec odpověděl na otázku, kdy má svátek: „ani nevím, někdy ve čtvrtek“....* (Vágnerová, 2012, str. 194)

Časové pojmy, které zahrnují minulost, a především budoucnost, nemají v tomto věku přesnější obsah. Pro dítě je dění, které je lokalizováno do budoucnosti nezajímavé, a s tím souvisí i vnímání času, které není pro děti důležité a někdy je i obtěžuje. Pro dítě je významnější přítomnost nežli budoucnost či minulost.

Způsob chápání budoucnosti se odráží v užívání pojmů, které se k budoucnosti vztahují. Děti mluví o budoucnosti konkrétně, například kam půjdou, nebo co budou dělat. Uvažování o budoucnosti se liší podle toho, zda v něm dítě využívá vzpomínek a zkušeností nebo zda jde o jeho představu o něčem, s čím se zatím nesetkalo (Attance a O’neill, 2001, in Vágnerová, 2012).

Další obtíží u dětí předškolního věku je plánování, váže se také na určitou činnost. Při plánování je potřeba zvolit si určitý cíl, strategii k jeho dosažení i schopnost představit si, zda je to reálné. Předškolní děti ne vždy rozlišují přání od skutečnosti a nechají se často unést do fantazie, i jejich plánování tedy může mít bájný charakter.

Vnímání prostoru a času bylo čerpáno především z publikace Vývojová psychologie od Vágnerové.

2. Vývoj předškolního dítěte

V této kapitole se text věnuje vývoji dítěte předškolního věku. Zaměřuje se především na vývoj poznávacích procesů dítěte a na typické znaky pro tento věk.

Za předškolní období se tradičně počítá věk mezi 3 a 6 lety, v některých teoretických systémech je za předškolní věk považováno dítě ve věku od 2 do 5 let. Konec období však není definován věkem, ale sociálně - nástupem dítěte do školy. V tomto období dochází ke zpomalení a harmonizaci vývoje a individuální osobnost dítěte se stává zřetelnější.

Na začátku tohoto období (ve 3 letech) dítě umí běhat, jezdit na tříkolce, mluvit a již dobře spolupracující ruce dokáže vykonávat jemnější činnosti. Dítě si uvědomuje existenci vlastní osoby a okolí. Funguje do určité míry samostatně, dokáže se obléct, najíst se a provádět základní hygienické úkony. Má zájem o vrstevníky, o společnou hru a dokáže se zúčastnit kolektivních aktivit. *„Předškolní dítě je připravené, aby učení rozvíjelo již získané dovednosti a kompetence, činilo je komplexnějšími, a urychlilo tak proces osamostatňování.“* (Thorová, 2015 str. 381)

Eric Erikson (1950, in Thorová, 2015) předškolní období označil za věk iniciativy, jehož hlavním projevem a potřebou je aktivita dítěte, činnost a spolupráce. Dítě si aktivitu již plánuje a sleduje nějaký vytyčený konkrétní cíl. U dítěte se rozvíjí pracovní chování, zlepšuje se systematickост a vytrvalost. Děti v tomto věku jsou živé, zvědavé, komunikativní, mají spoustu energie a učí se velmi dobře a snadno. Věnují se hodně pohybovým aktivitám, snaží se z rozhovorů s dospělými získat co nejvíce informace, napodobují dospělé a vyžadují společné aktivity. V domácnosti se snaží zapojit do veškerého dění a usilovně si osvojují společenská pravidla. Předškolní děti mají a chtějí vše vyzkoušet, ale zájmy mají v tomto věku přelétavý charakter, obvykle děti u ničeho delší dobu nevydrží. (Thorová, 2015)

Období předškolního dítěte je označováno za zlatý věk dětské hry. Dítě se hrou učí, poznává – hlavní prostředkem učení jsou herní aktivity. Mezi 3. a 4. rokem se u dítěte začíná rozvíjet symbolické myšlení, pro dítě se stává v tomto období atraktivní fantazijní symbolická hra. Dítě díky představivosti mění význam předmětů podle toho, jak při hře

potřebuje, což umožňuje i stále se zlepšující schopnost zobecňování například z kostky je letadlo a za chvíli servírované jídlo.

Součástí sociálního vývoje po 4. roce je sociálně-dramatická hra, ve které děti využívají fantazii, nápodobu, komunikační a sociálně-interakční dovednosti a procvičují si různé role a scénáře. Jako jedna z nejdůležitějších se považuje spontánní hra, při níž se u dítěte rozvíjí všechny oblasti vývoje. Proto je důležité, aby i při řízené činnosti byly využívány prvky hry, které navýší motivaci dítěte k učení. V rozvíjející konstrukční hře se stavebnicemi předškolní děti uplatňují nově nabyté prostorové a motorické dovednosti, dokáží stavět i podle vizuálního návodu.

V tomto věku jsou také oblíbené výtvarné činnosti s fantazijním obsahem. Dítě na papír převádí svoje vlastní představy o světě bez ohledu na realitu, kterou spatřuje. Předškolní děti kreslí rády, tvořivě a velmi často. Samozřejmě jsou i děti, které s pastelkou spíše neuvidíte. Předškolní období je právě proto také považováno za zlatý věk dětské kresby - viz kapitola kresba předškolního dítěte. (Thorová, 2015)

2.1. Vývoj poznávacích procesů

V myšlení dětí v období předškolním je popisována řada typických znaků (Piaget, 1970; Vágnerová, 2005 in Thorová, 2015).

Vývoj poznávacích procesů v tomto věku je zaměřen na nejbližší poznání světa a na pochopení pravidel, která v něm platí. Piaget (1966, in Vágnerová 2012) označil tuto fázi kognitivního vývoje dle typického způsobu uvažování předškolních dětí, jako období názorného, intuitivního myšlení. Myšlení ještě stále nerespektuje zákonitosti logiky, a tudíž je nepřesné a má mnohá omezení.

Typické znaky dítěte předškolního věku

1. **Dítě na svět nahlíží egocentricky** - svět existuje jen kvůli dítěti, všechny události ve světě se dějí kvůli němu (např. voda teče v řece, aby do ní mohlo naházet kamínky). (Thorová, 2015) Poznávací egocentrismus se projevuje ulpíváním na vlastním názoru. Dítě předškolního věku je přesvědčeno, že to, co tvrdí je pravdivé,

nepřipouští si však, že mohou být i odlišné odpovědi na otázku a ono nemusí mít pravdu. (Vágnerová, 2012)

2. Součástí egocentrického nahlížení na svět je **naivní realismus** (tzv. Piagetův infantilní realismus), kdy má dítě za to, že jen jeho vlastní perspektiva je ta správná a jiná neexistuje. Tedy způsob, jakým vnímá realitu, považuje za absolutní pravdu. „Mezi klasické dětské chyby v úsudku patří magická omnipotence, kdy se dítě domnívá, že celý svět ovládá svými činy (např. slunce vychází, protože dítě vstává, a zachází, protože jde do postýlky)“ (Thorová, 2015, str. 388).
3. Mezi způsoby, jakými dítě nazírá na svět, je také tzv. **fenomenismus** tj. důraz na určitou podobu světa. Dítě posuzuje věci pouze podle toho, jak vypadají. Z toho důvodu třeba odmítá tvrzení, že velryba není rybou.
4. Iracionální fantazijní „magické“ **myšlení** způsobuje, že svět je plný strašidelných nebo kouzelných stvoření. Magičnost je tendence, kterou si dítě napomáhá při interpretaci dění v reálném světě fantazie, a tak jeho poznání zkresluje. Magické myšlení slábne pomalu, ještě školní děti mívají někdy obtíže odlišit realitu od fikce.
5. Dalším typem zpracování informací je **animismus (antropomorfismus)** kdy dítě uvažuje o věcech, jako by byly živé, myslely, cítily a chovaly se stejně jako dítě (dítě se ptá: „Neplakal ten strom, když mu uřízli větev?“).
6. Dalším charakteristickým rysem předškolního dítěte je **dynamismus**, kdy dítě přisuzuje duševní život neživým objektům například větvička je zlá a chová se ošklivě, šťouchla dítě do obličeje schválně.
7. **Artefaktismus (artificialismus)** je způsob výkladu vzniku okolního světa, jeho typických znaků. Znamená to, že dítě věří v omnipotenci člověka, že za vším, co nás obklopuje, stojí člověk (to tatínek napustil vodu do rybníka).
8. Dalším znakem dítěte je **centrace (centrismus)** neboli subjektivně podmíněná redukce informací. Je to schopnost myslet a uvažovat jen o jednom aspektu problému, dítě nepracuje s množinami a podmnožinami, je fixované pouze na jednu vlastnost („Babička je babička a není to tvoje máma.“).
9. Mezi poslední znaky řadíme také **absolutismus**, což je přesvědčení dítěte, že každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost.

3. Kresba předškolního dítěte

Poslední kapitola teoretické části se zaměřuje na kresbu dítěte. Text obsahuje charakteristické znaky kresby dítěte předškolního věku. Zaměřuje se na vývoj kresby v tomto věku a na postup při analýze kresby.

Dle R. Davido se ukazuje, že dětská kresba je jedním z nejvhodnějších přístupů k poznání osobnosti dítěte. „*Kresba není pouhou hrou nebo sněním, zahrnuje v sobě jak hru a snění, tak realitu, takže ji nelze opomíjet.*“ (Davido, 1998, str. 15)

„*Předškolní děti kreslí rády, tvořivě a často. Předškolní období je také považováno za zlatý věk dětské kresby.*“ (Thorová, 2015, str. 383)

3.1. Charakteristika kresby

Dle Vágnerové (2012) je kresba neverbální symbolickou funkcí. Většinou se v ní projevuje tendence zobrazit realitu tak, jak ji dítě chápe. Vývoj kresby u dítěte prochází několika fázemi.

1. **Presymbolická, senzomotorická fáze** – objevuje se především u dětí batolecího věku, je to pro ně spíše grafomotorická činnost (čmárání). Dítě se zabývá procesem čmárání, ale výsledek už pro něj není zajímavý.
2. **Fáze přechodu na symbolickou úroveň** - dítě postupně objeví, že čmárání může být prostředkem k zobrazení reality, stává se tedy symbolem. Výsledek bývá dodatečně pojmenován, obvykle na základě nějakého výrazného znaku, typického pro určitý objekt.
3. **Fáze primárního symbolického vyjádření** – v této fázi již dítě dovede uskutečnit úmysl kresbou něco konkrétního zobrazit. „*Teprve v této fázi se kresba stává jedním ze způsobů symbolického zobrazení skutečnosti*“ (Piaget, 1996; Kllegová, 1969; Siegler a kol., 2003 in Vágnerová 2012, str. 167). Podobnost kresby a zobrazovaného objektu je závislá na rozvoji schopností a dovedností například motoriky, senzomotorické koordinace, poznávacích procesů, ale i na dalších faktorech, jako je např. aktuální emoční stav dítěte. „*Protože je kresba pojímána spíše jako vyjádření názoru dítěte na zobrazovaný objekt, mohou v ní být více zdůrazněny subjektivně významné znaky než reálná podoba.*“ (Vágnerová, 2012,

str. 167). Matějček (1994, in Vágnerová, 2012) v této souvislosti stručně a výstižně říká, že děti kreslí to, co o objektu ví, co se jim na něm zdá důležité.

3.2. Vývoj kresby předškolního dítěte

„Děti kreslí všechno, co je nějak zaujme, velmi často zobrazují lidi. Vývoj lidské postavy má svůj typický průběh, odrážející celkový psychický rozvoj.“ (Vágnerová, 2012, str. 168)

Stadium hlavonožce. U dítěte okolo tří let se objevuje kresba lidské postavy. Dítě vychází ze zkušeností s vlastním tělem a pozorováním jiných lidí. Pro dítě je nejdůležitější obličej, protože ten je důležitý při navazování sociálního kontaktu. Děti se tedy nejdříve soustředí na zobrazení hlavy a obličeje. Následujícím detailem jsou končetiny, které jsou potřebou pro většinu aktivit dítěte. *„Primárním zobrazením lidské postavy jsou hlavonožci, jejich existence potvrzuje předpoklad, že dítě nejdříve kreslí to, co považuje za důležité.“* (Vágnerová, 2012, str. 168) Postava je tedy znázorněna kolečkem představujícím současně hlavu i trup zepředu, k němuž přiléhají dvě čárky pravděpodobně nohy a často ještě další dvě jako ruce. Tak kreslí postavy tříleté až pětileté děti na celém světě. (Davido, 1998)

Stádium subjektivně fantazijského zpracování je typické pro děti ve věku 4-5 let. Na postavě přibývají detaily, které však příliš nerespektují realitu. Jedním z příkladů jsou průhledné kresby, kdy dítě postavu postupně obléká, nebo zobrazuje například pupík, knoflíky, a tak se objevuje trup.

Podle statické studie provedené J. Thomazim (in Davido, 1998) se kolem 5. a 6. roku začíná objevovat trup většinou znázorněný dalším kolečkem. Postava je stále zobrazena zepředu, ruce bývají k trupu připojeny v různé výšce. Až kolem 6. roku dítěte je tělo úplné, se všemi končetinami.

Stádium realistického zobrazení tedy přechodu k realismu. Dítě na konci předškolního věku kreslí postavu téměř skutečnou. Dítě začíná kreslit to, co vidí. (Vágnerová, 2012)

Typické rysy kresby předškolního dítěte (Davido, 1998)

Jedním z typických rysů dětské kresby je **transparentnost**, která spočívá v tom, že je vidět vnitřek vyobrazeného objektu, ačkoliv na obrázku by se měl vyskytovat pouze vnějšek (například u kresby domu, jehož neviditelnými zdmi lze pozorovat, co se děje uvnitř). Transparentnost je normální a pozorujeme ji u dětí většinou do 7 až 9 let. Někdy dokonce může svědčit o velmi vyvinutém, pozorovacím talentu.

Dalším rysem dětské kresby je **sklápění**. U kreseb předškolních dětí většinou chybí perspektiva, roviny neodpovídají skutečnosti, zobrazené předměty jsou disproporční.

3.3. Postup při analýze kresby

Jakmile dítě kresbu nakreslí, může začít cesta za porozuměním. Spočívá především v rozhovoru s dítětem na téma jeho výtvoru. Pak se zaměříme na analýzu kresby. Velice důležité je prvotní zkoumání účasti dítěte, pak jakési globální uchopení kresby se snahou formalizovat první dojem z celku. A nakonec následuje detailnější zkoumání postupu tvorby kresby. (Cognet, 2013)

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, zda děti předškolního věku znají pojem budoucnost, jestli dokáží kresbou, případně slovy vystihnout či vyjádřit, co pojem znamená. Dále se výzkum zaměřuje na to, zda mají děti představu o budoucím životě, případně do jaké hloubky sahá.

4.1. Výzkumné otázky

Empirická část obsahuje dvě hlavní výzkumné otázky, kdy pod druhou výzkumnou otázkou řadíme další čtyři podotázky, které hlavní otázku rozvíjejí a upřesňují.

- 1) Co si děti představují pod pojmem budoucnost?
- 2) Do jaké hloubky sahá představa o budoucnosti?
 - a. Jak si děti představují budoucí školu?
 - b. Jak si děti představují budoucí povolání? Proč by právě to vybrané povolání chtěly vykonávat? A jestli ví, co toto povolání obnáší?
 - c. Jak si děti představují budoucí rodinu?
 - d. Jak si děti představují samy sebe v budoucnosti?

5. Sběr dat

Sběr dat se uskutečnil od ledna do března 2018 v mateřské škole v Praze. Děti měly za úkol nakreslit a okomentovat čtyři kresby.

Ke kreslení obrázků byl využit polední klid, kdy děti, které nespí, mohou provozovat klidové aktivity. Děti, které v tomto čase nenavštěvují mateřskou školu, nebo potřebují odpočinek, kreslily po příchodu do mateřské školy, nebo v odpoledních hodinách, kdy v mateřské škole není tolik dětí, které by je svojí společností mohly vyrušovat.

Všechny děti mě znaly osobně, již před zadáváním úkolů, některé od září 2016 a větší část od září 2017.

Každé dítě mělo na kresbu čas, který potřebovalo, mohlo si vybrat, jestli obrázek bude ztvárňovat pouze tužkou, pastelkami, či fixami. Důraz byl kladen na to, aby se děti, které právě kreslily, neovlivňovaly, takže kreslily individuálně u stolečků.

Rodiče byli seznámeni se sběrem dat potřebných k výzkumu. Všichni rodiče souhlasili s následným využitím kreseb a rozhovorů do mé bakalářské práce. Škola byla také podrobně seznámena s výzkumem a s průběhem výzkumného šetření. Vedení mateřské školy výzkum schválilo.

6. Výzkumný vzorek

Výzkumu se zúčastnilo 25 dětí předškolního věku od 4 do 7 let z mateřské školy v Praze.

6.1. Charakteristika výzkumného vzorku

Charakteristika mateřské školy, ve které výzkum probíhal.

Mateřská škola je součástí základní školy, společně tvoří jeden právní subjekt. Nachází se na okraji Prahy v menší městské části se 4 tisíci obyvatel. Mateřská škola je osmitřídní s celodenním provozem ve všech třídách. Třídy jsou naplněny od 25 do 28 dětmi staršími tří let. Třídy jsou rozděleny podle věku dětí. Mateřskou školu navštěvuje kolem 200 dětí. Provoz MŠ je denně od 6:30 do 16:30 h.

Charakteristika třídy, ve které byl prováděn výzkum

Třída je v samostatné budově mateřské školy. Navštěvuje ji 27 dětí předškolního věku v rozmezí od 4 do 7 let. Nejvíce je zde dětí 5-6ti letých, které by měly v dalším školním roce nastoupit do základní školy. Děti sedmileté jsou děti s odkladem školní docházky a děti čtyřleté doplňují třídu do počtu 27 dětí. Třída je složena ze 7 dětí s odkladem školní docházky, 4 mladších dětí (nástup do předškolní třídy v 4 letech v září 2017) a 16 dětí před nástupem do školy (případně s návrhem na odklad školní docházky).

7. Výzkumné metody

Pro výzkum „představy o budoucnosti dětí předškolního věku“ byly použity dvě výzkumné metody vhodné pro děti předškolního věku.

První metodou byla analýza kresby dítěte. Kresba je pro dítě předškolního věku jedním z komunikačních prostředků. Říká se, že předškolní období je považováno za zlatý věk dětské kresby. Dítě kresbou dokáže vyjádřit emoce, představy, fantazie, názory a přání.

Cíle kreseb:

1. Co si děti představují pod pojmem budoucnost? – Kresba na téma: Nakresli svoji budoucnost. (V případě nepochopení zadání byl úkol specifikován – Nakresli sám sebe v budoucnosti.)
2. Do jaké hloubky sahá představa o budoucnosti? – Dokáží děti vyjádřit kresbou, či slovy představu o:
 - a. budoucí škole – Kresba na téma: Nakresli školu (třídu), do které budeš chodit. Nakresli, jak to tam bude asi vypadat.
 - b. budoucí povolání – Kresba na téma: Nakresli svoje budoucí povolání. (V případě nepochopení zadání, jsem pokládala doplňující úkol – „Nakresli budoucí práci.“ Doplňující otázky ke kresbě: „Proč chceš dělat tohle povolání? Víš, co se dělá v tomhle povolání?“
 - c. budoucí rodina – Kresba na téma: Nakresli sebe a svoji budoucí rodinu.
 - d. ty v budoucnosti (vlastnosti) – rozhovor založený na předchozí kresbě (rodina) – Jaký/jaká budeš v budoucnu? Jaké budeš mít vlastnosti?

Při analýze dětské kresby jsem se zaměřila na kresbu z obsahového hlediska a na výpovědi dítěte o dané kresbě.

Druhou metodou bylo dotazování, tedy osobní rozhovor s dítětem. Rozhovory probíhaly na základě kreseb. Ke každé kresbě mělo dítě možnost vyjádřit slovně svoji myšlenku kresby. Ke kresbám na téma: pojem budoucnost, představa o budoucí škole,

představa o budoucím povolání jsem komentáře dětí zapisovala. A u kresby na téma budoucí rodina byl pořízen videozáznam. Rozhovor se týkal osobnosti dítěte v budoucnosti – jeho povahových vlastností a popisu budoucí rodiny.

8. Výzkum

Nejdříve se zaměřím na pět oblastí kreseb jako komplex za celý výzkumný vzorek. Konkrétně na kresby na téma: pojem budoucnost, budoucí škola, budoucí povolání, budoucí rodina propojené s rozhovorem na téma: já v budoucnu.

Každou jednotlivou oblast rozeberu z pohledu obsahu kreseb, pochopení zadání, pozorovaných projevů u kreslení a následně u rozhovorů s dětmi.

Následně jednotlivě představím vybrané respondenty, kteří pravděpodobně mají nějaké představy o budoucnosti. Napíši o nich stručnou charakteristiku: věk (k únoru 2018), rodinnou situaci, zdravotní stav, školní zralost (případně nezralost v určitých oblastech), vnímání času (čerpáno z pedagogické diagnostiky mateřské školy)¹. U každého z respondentů představím, analyzuji a zhodnotím jednotlivé kresby a následně zhodnotím každou z výše uvedených oblastí (kresba na téma: Pojem budoucnost, představa o škole, budoucí povolání, představa o budoucí rodině; rozhovor na téma: Jaká/ý budu v budoucnu?).

¹ Dítě seřadí obrázky dle posloupnosti děje; rozlišuje pojmy nejdříve, předtím, nyní, potom; začíná se orientovat ve dnech v týdnu; přiřadí činnosti obvyklé pro roční období; chápe pojmy včera, dnes, zítra, předevčírem, pozítří

8.1. Kresba na téma: Co si děti představují pod pojmem budoucnost?

Každému dítěti byl úkol zadáván individuálně ústně. Dítě si následně mohlo zvolit z nabízených nástrojů ke kresbě a samostatně bez rušení pracovalo na své kresbě.

Zadaný úkol: Nakresli svoji budoucnost. V případě nepochopení zadání - specifikace úkolu – Nakresli sám sebe v budoucnosti.

Některé děti se ptaly, co znamená budoucnost, odpovědí na tuto otázku bylo, ať nakreslí to, co si myslí, že to je. Některé děti se ptaly, jestli mají nakreslit sebe, až budou velké, nebo zda mají nakreslit, co budou dělat, až budou velcí. Vždy jsem se snažila odpovědět stejně, aby nakreslily to, co si myslí.

V následující tabulce jsou shrnuty informace o tom, jak děti pochopily zadání, co nakreslily a jak zdůvodnily to, co nakreslily. V příloze jsou kopie dětských kreseb.²

Tabulka 1- Jak děti pochopily a vystihly pojem budoucnost

Jak děti pochopily a vystihly pojem budoucnost		Počet dětí
Pojem budoucnost pravděpodobně znají, mají představu o budoucnosti	Nakreslily povolání, práci, kterou by chtěly dělat, až budou velké. (Příloha 1a)	7 dětí
	Nakreslily aktivitu, kterou by si přály v budoucnu dělat, vyzkoušet. (Příloha 1b)	8 dětí
	Nakreslily něco nereálného (např. dinosaury), ale časově to popsaly jako budoucnost. (Příloha 1c)	1 dítě
Pojem budoucnost neznají, nedokáží vystihnout, co znamená, zaměňují ji za jiný časový úsek	Nevěděly, co pojem budoucnost znamená, nebo je nenapadlo nic, co by měly nakreslit.	3 děti
	Nevěděly, co pojem budoucnost znamená, tak nakreslily to, co chtěly. (Příloha 1d)	4 děti
	Nakreslily něco, co prožily v minulosti. (Příloha 1e)	2 děti

Jak je patrné z výše uvedené tabulky, tak z 25 dětí větší část dětí - 16 dětí vystihlo kresbou budoucnost a 9 dětí si s pojmem budoucnost nevědělo rady, nesetkaly se s ním a nevěděly, co pojem znamená.

² Příloha 1a až 1e str. 76 - 79

1. Děti, které pojem budoucnost zasadily do budoucího času

Děti, které pojem budoucnost vystihly jako povolání, mohly být inspirované zaměstnáním rodičů (příklady kreseb: stavitel domů), nebo povoláním, se kterým se nejčastěji setkávají ve svém životě (příklady kreseb: učitelka v mateřské škole, policista, prodavač). Nebo jejich přání povolání může vyplývat z nějaké jejich záliby (řidič tanku, pilot a stavitel raket, veterinář, chovatel zvířat na farmě).

Děti, které vystihly pojem jako aktivitu, kterou by chtěly dělat, mohly být ovlivněné aktuální situací v rodině, jako je těhotenství v rodině, odloučení od rodičů (příklady kreseb: karneval s budoucí sestřičkou, setkání s rodiči) a svými přáními, co by chtěly vykonávat, nebo tím, co se jim líbí (plavba na lodi, sběr jablek, hraní tenisu, návštěva divadla, cestování, let letadlem).

Děti, které pojem budoucnost vystihly jako nereálnou činnost, byly pravděpodobně ovlivněny vlastní fantazií, pohádkami, filmy, knížkami (příklady kreseb: loupežník na dinosaurovi, který chce ukrást diamant).

2. Děti, které pojem nepochopily, nebo ho zasadily do špatné jiného časového úseku

Děti, které nenakreslily na papír nic, okomentovaly své snažení tím, že buď neví, co to slovo znamená, nebo že je nic nenapadá.

Děti, které na papír nakreslily nesmyslné obrázky (příklady kreseb: velryba, panáček, autíčko, lodička) okomentovaly své kresby slovy, že buď neví, co to znamená, tak nakreslily to, co chtěly, nebo nedokázaly zdůvodnit, proč obrázek nakreslily.

Děti, které pojem budoucnosti vystihly tím, že nakreslily to, co už někdy prožily, pravděpodobně pojem neznají, ale pochopily, že pojem se pravděpodobně nevztahuje k aktuálnímu dění, ale vztahuje se k jinému času, v jejich případě k minulosti.

Shrnutí

I když je pojem budoucnost pro některé děti neznámý, většina dětí v tomto úkolu prokázala vnímání času, ať do budoucnosti, nebo do minulosti.

8.2. Kresba na téma: Do jaké hloubky sahá představa o budoucnosti?

8.2.1. Jak si děti představují budoucí školu?

Každému dítěti byl úkol zadáván individuálně ústně. Dítě si následně mohlo zvolit z nabízených nástrojů ke kresbě a samostatně bez rušení pracovalo na své kresbě.

Zadaný úkol: Nakresli školu (třidu), do které budeš chodit. Nakresli, jak to tam bude asi vypadat.

Tento úkol každé dítě vnímalo a pojalo jinak. Některé děti se dlouho rozmýšlely, co budou malovat, rozhlížely se okolo sebe a říkaly mi, že ještě neví, jak to tam bude vypadat. Některé děti se naopak pustily do úkolu okamžitě bez rozmýšlení. Pro většinu dětí byl úkol bližší než úkol předchozí.

V následující tabulce jsou shrnuty informace o tom, jak děti pochopily zadání, co nakreslily a jak zdůvodnily to, co nakreslily. V příloze jsou kopie dětských kreseb.³

Tabulka 2 - Jak si děti představují budoucnost

Jak si děti představují budoucí školu		Počet dětí
Mají představu o budoucí škole. Dokáží popsat třídu.	Nakreslily třídu základní školy. (Příloha 2a)	6 dětí
	Nakreslily budovu základní školy s transparentností, tedy s náhledem do budovy. (Příloha 2b)	8 dětí
	Nakreslily budovu základní školy a slovně popsaly, co bude uvnitř. (Příloha 2c)	4 děti
	Nakreslily školu, střední či vysokou. (Příloha 2d)	2 děti
Nemají představu o budoucí škole, nedokáží si představit, co bude uvnitř budovy.	Nakreslily budovu pravděpodobně školy, ale slovně nedokázaly popsat, co bude uvnitř. (Příloha 2e)	3 děti
	Nakreslily jiný obrázek, který nedokázaly slovně propojit s myšlenkou budoucí školy. (Příloha 2f)	2 děti

³ Příloha 2a až 2f str. 79 - 82

Jak je patrné z výše uvedené tabulky, tak z 25 dětí větší část dětí – 20 dětí vystihlo kresbou nebo slovně budoucí třídu, či školu a 5 dětí pravděpodobně nemá představu, jak bude jejich budoucí škola vypadat, nebo nevědí, co bude uvnitř.

1. Děti, které mají představu o budoucí škole

Kresby u dětí, které mají pravděpodobně představu o budoucí škole, jsem rozdělila na čtyři kategorie.

Děti, které nakreslily budoucí třídu. Zaměřily se pouze na prostory jedné třídy a na detaily. Nejčastějšími detaily byly lavice, židle, tabule, žáci, paní učitelka, na jedné kresbě se navíc objevila skříň s temperami, štětky a glóbusem. Děti, které nakreslily pouze třídu, mohly být více ovlivněné, či inspirované třídou v mateřské škole. Vycházely z toho, že v mateřské škole mají také židličky, stolečky, jsou tady děti i paní učitelka a tabuli ve třídě mají také, i když pouze nalepovací. Případně tuby s temperami a štětce mají ve školce také. Ale i přes pravděpodobnou inspiraci v mateřské škole, nenakreslily stolečky ale lavice, ve kterých většinou sedí žáci. Velkou tabuli, u které stojí paní učitelka a některé děti vyjádřily svými komentáři, co je paní učitelka učí (například jeden chlapec napsal na tabuli příklad a řekl, že je paní učitelka učí plus). U jedné dívky se zase objevily na lavici učebnice, které se v mateřské škole, také nevyskytují.

Děti, které nakreslily budovu základní školy s transparentností, tedy s náhledem do budovy. Tyto kresby jsem rozdělila ještě na dvě oblasti. Na školu, ve které je znázorněna jedna třída a na školu, která je strukturována do více prostorů. U prvních kreseb oproti předchozí kategorii, kde děti popisovaly jen třídu, přibýly komentáře dětí typu: tady je otevřené okno, aby tam svítilo sluníčko, popisovaly také, že nakreslily dveře. Z detailů třídy přibyla například knihovna, stůl paní učitelky, rádio. Jinak se obsahově kresby nelišily od předchozí kategorie. Až na jednu kresbu, kde dítě nakreslilo pouze sebe a paní učitelku v budově školy a v rohu sluníčko, aby jim nebyla zima. Druhá skupina kreseb byla podrobnější a propracovanější. Neobjevovala se zde pouze třída, ale přibýly také šatny, tělocvična, chodby se schodišti, umývárny, kuchařka, plot okolo školy a jídelna. U některých kreseb v místnostech nechyběly detaily, například v šatně se objevily věšáky na batohy a lavička. Jeden chlapec nakreslil navíc do třídy osvětlení a kostky na matematiku. V tělocvičně se objevily žebřiny. Tyto děti mohlo ovlivnit to, co by si ve

škole přály, například je baví pohyb, tak nezapomněli na tělocvičnu. Také je mohla z části ovlivnit a inspirovat mateřská škola, kde například mají také šatny, nebo umývárnu. Avšak kresby a popisy kreseb jsou velice reálné a dá se z nich usoudit, že děti si dokáží opravdu představit školu a také přemýšlejí na tím, co všechno tam musí být.

Další kresby viz výše uvedená tabulka, byly kresby dětí, které nakreslily budovu základní školy a slovně popsaly, co bude uvnitř. Slovní popisy se nelišily od předchozích kategorie, některé děti popsaly třídu, jiné děti popsali celou školu.

Poslední z kreseb dětí, které mají představu o budoucí škole, byly nejzajímavější. Dvě z dětí nakreslily budoucí školu, jako školu střední či vysokou. Jedna z dívek nakreslila policejní školu, protože se chce stát policistkou (což potvrdila i v kresbě povolání). Druhé z dětí byl chlapec a nakreslil školu, do které bude chodit, jako dospělý. Škola je velice propracovaná s mnoha detaily. (Detailnější popis kresby bude v kapitole 8.3. Charakteristika vybraných respondentů – Chlapec A.)

2. Děti, které nemají představu o budoucí škole, nedokáží si představit, co bude uvnitř budovy

Do této kategorie spadá pouze 5 dětí. Je rozdělena na dvě oblasti. Na děti, které nakreslily pravděpodobně budovu školy, ale slovně nedokázaly popsat, co bude uvnitř. A na děti, které nakreslily jiný obrázek, který nedokázaly slovně propojit s myšlenkou budoucí školy.

V první kategorii děti kreslily budovu školy, kterou někde viděly, ale nedokáží si představit, co bude uvnitř. V druhé kategorii to byly obrázky, které s tématem školy mohly souviset, avšak děti je nedokázaly slovně propojit. Jeden z chlapců nakreslil budovu, ve které on dělá kadeřníka. Druhý chlapec nakreslil pravděpodobně policejní stanici.

Shrnutí

V oblasti kreseb na téma budoucí škola, byly děti pravděpodobně hodně ovlivněné tím, že mateřská škola je součástí základní školy. Avšak budova, ve které je třída dětí, které se zúčastnily výzkumu, je samostatná. I přesto okolo školy pravidelně procházíme, ale dovnitř do školy nechodíme.

8.2.2. Jak si děti představují budoucí povolání? Proč by právě to vybrané povolání chtěly vykonávat? Ví, co jimi vybrané povolání obnáší?

Každému dítěti byl úkol zadáván individuálně ústně. Dítě si následně mohlo zvolit z nabízených nástrojů ke kresbě a samostatně bez rušení pracovalo na své kresbě.

Zadaný úkol: Nakresli svoje budoucí povolání. Doplnující otázky ke kresbě: Proč chceš dělat tohle povolání? Víš, co se dělá v tomhle povolání?

Některé z dětí neznaly pojem povolání, proto jim byl úkol zadáván větou: Jakou práci budeš dělat, až budeš velký/velká? Některé z dětí měly problém nakreslit povolání, nevěděly, jak se povolání kreslí.

V následující tabulce jsou shrnuty informace o tom, jak děti pochopily zadání, co nakreslily a jak odpověděly na doplňující otázky. V příloze jsou kopie dětských kreseb.⁴

Tabulka 3 - Jak si děti představují budoucí povolání

Jak si děti představují budoucí povolání, proč by právě to vybrané povolání chtěli vykonávat, a vědí, co to povolání obnáší?		Počet dětí
Mají představu o budoucím povolání, vědí, co povolání obnáší a proč ho chtějí dělat	Nakreslily povolání, se kterým se děti běžně setkávají (Příloha 3a)	10 dětí
	Nakreslily povolání, které vykonávají jejich rodiče (Příloha 3b)	1 dítě
	Nakreslily jiné povolání (Příloha 3c)	3 děti
	Nakreslily povolání, které není reálné, je ovlivněné fantazií (Příloha 3d)	1 dítě
Mají představu o budoucím povolání, ale nevědí, co povolání obnáší (vědí jen malou část, toho co povolání obnáší)	Nakreslily povolání, se kterým se děti běžně setkávají (Příloha 3e)	5 dětí
	Nakreslily jiné povolání (Příloha 3f)	3 děti
Nemají představu o budoucím povolání	Nakreslily činnost, která není povolání (Příloha 3g)	1 dítě
	Nakreslily obrázek, který nedokázaly vysvětlit	1 dítě

⁴ Příloha 3a až 3g str. 82 - 86

Jak je patrné z výše uvedené tabulky, tak z 25 dětí většina dětí – 23 má představu o budoucím povolání, z toho více než polovina 15 dětí přibližně ví, co povolání obnáší. 8 dětí neví, co přesně povolání obnáší, nebo toho vědí jen malou část. A pouze 2 děti nakreslily jinou činnost, nebo jiný obrázek než povolání.

1. Děti, které mají představu o budoucím povolání, ví, co povolání obnáší a proč ho chtějí dělat

Kresby u dětí, které mají představu o budoucím povolání a ví, co obnáší, jsem rozdělila do 4 kategorií. (viz tabulka 3)

Děti, které nakreslily povolání, se kterým se děti běžně setkávají. Mezi tyto povolání řadíme kresby povolání: policista, záchranář, kadeřník, učitelka v mateřské škole, kuchař, pošťačka, řidič autobusu, řidič tramvaje. Jak plyne z názvu kategorie, jsou to povolání, která nás obklopují, o kterých děti nevíce slyší, jak v mateřské škole, tak i v okolním světě. Například policista či záchranář jsou povolání typická, která navštěvují mateřskou školu s přednáškami. Další povolání, jako například kadeřník, učitel v mateřské škole jsou povolání, se kterými se děti pravděpodobně pravidelně setkávají. Dá se tedy předpokládat, že děti, které nakreslily právě tato povolání, jsou ovlivněny vlivem okolí. Avšak tyto děti dokázaly popsat, co se v daném povolání děje, a hlavně proč by ho chtěly vykonávat.

Děti, které nakreslily povolání, které vykonávají jejich rodiče. Pouze jedno z 25 dětí nakreslilo povolání, které právě vykonává jeden z jeho rodičů. Popsal tedy náplň jeho práce.

Děti, které nakreslily jiné povolání, ale věděly, co obnáší, a proč si ho vybraly. Mezi dětmi se objevily i kresby, které nejsou tak typické. Například veterinář, kdy chlapec, který toto povolání nakreslil, věděl přesně, proč by chtěl právě tohle povolání vykonávat a co obnáší (je zajímavé, že chlapec nemá žádného domácího mazlíčka, se kterým by veterináře navštěvoval). Dále se zde objevila kovářka, kdy dívka vysvětlila, že jí to povolání popsal otec a ona by ho chtěla dělat. Poslední chlapec v této kategorii nakreslil řidiče tanku.

Děti, které nakreslily povolání, které není reálné, je ovlivněné fantazií. Jeden z chlapců nakreslil raketu, která bojuje ve vzduchu a on bude Ninja a bude zachraňovat svět.

2. Děti, které mají představu o budoucím povolání, ale nevědí, co povolání obnáší (nebo vědí jen malou část toho, co povolání obnáší)

Kresby dětí, které nedokázaly povolání popsat, jsem rozdělila na dvě kategorie. Na povolání se kterými se běžně setkáváme (prodavačka, hasič, policista) a na ostatní povolání (modelka, prezident, prodavač ve zverimexu). Děti, které nakreslily povolání policisty, se upnuly pouze na myšlenku toho, že policista chytá zloděje. Chlapec, který nakreslil hasiče, popsal obrázek tak, že se mu líbí, jak se hasí oheň a dále popsal nesrozumitelné činnosti, které dle jeho názoru hasič vykonává. Dívka, která nakreslila prodavačku, nevěděla, co prodavačka dělá, věděla pouze to, že ona by chtěla prodávat holčičí oblečení. Děti, které nakreslily povolání: modelka a prezident, nedokázaly ke kresbě říci nic jiného než název povolání. A poslední chlapec z této kategorie, nakreslil prodavače ve zverimexu, který však neprodává, ale dělá různé věci dle fantazie dítěte, například: mutuje zvířata na dinosaury a na draky.

3. Děti, které nemají představu o budoucím povolání

Jak je patrné z tabulky č. 3, dvě děti nemají představu o budoucím povolání. Jedno z dětí nakreslilo pohádková autíčka, Ninji a tank s policistou, ale nedokázalo vyjádřit, jaké je to povolání. Druhé z dětí nakreslilo samo sebe, jako hraje hru Minecraft, protože ještě neví, co bude jednou dělat.

Shrnutí

V jednotlivých oblastech jsem popsala, čím byly děti pravděpodobně ovlivněny. Ale to nepopírá, že mají náhled do budoucnosti. Většina dětí ví, čím by se chtěly stát, jakou práci by chtěly vykonávat. Je však samozřejmé, že u dětí předškolního věku, je to velice proměnlivé, závislé na aktuálním dění a náladě.

8.2.3. Jak si děti představují budoucí rodinu?

Každému dítěti byl úkol zadáván individuálně ústně. Dítě si následně mohlo zvolit z nabízených nástrojů ke kresbě a samostatně bez rušení pracovalo na své kresbě.

Zadaný úkol: Nakresli sebe a svoji budoucí rodinu.

Některé děti se dotazovaly, zda mají kreslit svoji rodinu teď. Některé o tom moc nepřemýšlely a začaly kreslit a některé naopak vymýšlely, co všechno tam nakreslí.

V následující tabulce jsou shrnuty informace o tom, jak děti pochopily zadání, co nakreslily a jak odpověděly na doplňující otázky. V příloze jsou kopie dětských kreseb.⁵

Tabulka 4 - Jak si děti představují budoucí rodinu

Jak si děti představují budoucí rodinu?		Počet dětí
Mají představu o budoucí rodině	Nakreslily svoji budoucí rodinu, pravděpodobně za více než 15 let (Příloha 4a)	12 dětí
	Nakreslily obrázek, který vystihuje spíše aktuální rodinu, ale slovně vysvětlily rodinu budoucí (Příloha 4b)	2 děti
	Nakreslily svoji aktuální rodinu, ale v blízké budoucnosti (Příloha 4c)	4 děti
Nemají představu o budoucí rodině	Nakreslily jejich aktuální rodinu (Příloha 4d)	7 dětí

Z výše uvedené tabulky je patrné že z 25 dětí - 18 má představu o budoucí rodině. A 7 dětí nakreslilo aktuální rodinu, tedy si nedokáží představit budoucí rodinu.

1. Děti, mají představu o budoucí rodině

Děti, které mají představu o budoucí rodině, jsem rozdělila (dle tabulky 4) do třech kategorií. Přičemž první a druhá z kategorií se dají ještě dále rozdělit na více oblastí.

⁵ Příloha 3a až 3g str. 87 - 90

A. Děti, které nakreslily či popsaly slovně svoji budoucí rodinu, pravděpodobně za více než 15 let, bychom tedy dále mohly rozdělit dle toho, jak rodiny vypadaly.

Tabulka 5 - Rozdělení dětí, které nakreslily rodinu ve vzdálené budoucnosti

Děti, které nakreslily rodinu ve vzdálené budoucnosti		Počet dětí
Nakreslily rodinu, ve které jsou oni, jejich partner a děti	Partnerem dítěte je jeden z rodičů	3 děti
	Partnerem je někdo, koho zatím neznají	5 dětí
	Partnerem dítěte je jeho sourozenec	1 dítě
Nakreslil rodinu, ve které jsou pouze s partnerem	Partnerem dítěte je někdo z kamarádů	2 děti
Nakreslily či slovně popsaly jinou variantu soužití	Nakreslily se samostatně, ale jako dospělý	1 dítě
	Popsaly situaci budoucí rodiny	2 děti

Z výše uvedené tabulky se dají vyčíst představy dětí o budoucí rodině. Jako první dělení jsem zvolila, zda je rodina bezdětná, nebo má děti. Tuto kategorii jsem dále dělila dle toho, kdo bude partnerem.

Z tabulky vyčteme, že u 4 dětí je budoucím partnerem rodiny s dětmi někdo z jeho aktuální rodiny (otec, matka, sourozenec) a u 5 dětí je to někdo neznámý, koho zatím nepotkaly. U dětí, které nakreslily rodinu zatím bezdětnou, je partnerem někdo z kamarádů z mateřské školy.

V poslední kategorii se objevují jiné situace rodiny v budoucnu. První dívka nakreslila sebe samotnou a slovy to popsala, že její rodina je totiž doma a ona ještě neví, koho bude mít v rodině. Další dvě dívky se nakreslily s aktuální rodinou, ale první slovně vysvětlila, že ona už bude bydlet v jiném domečku a její nynější sourozenec a matka s otcem ji budou chodit navštěvovat. Druhá dívka popsala svoji budoucí rodinu až po

otázce, která navazuje na další úkol, tedy jaká by chtěla být ona v budoucnu, zde vysvětlila, že by chtěla mít dvě děti a dlouhé vlasy a krásného manžela.

Děti, které nakreslily rodinu v budoucnosti (pravděpodobně za 15 let a více), byly pravděpodobně ovlivněny sociální situací v jejich rodině a okolí. Z kreseb a výpovědí dětí je patrné, že o tomto tématu přemýšlely již dříve a že mají představu o budoucí rodině.

B. Děti, které nakreslily rodinu v blízké budoucnosti

Mezi dětmi se vyskytly 4 děti, které nakreslily rodinu aktuální v bližší budoucnosti například jednoho roku. Tyto děti nakreslily rodinu tak, jak ji mají nyní, 3 ze 4 dětí navíc do rodiny přikreslily dalšího sourozence či domácího mazlíčka. Jedno z dětí nakreslilo rodinu totožnou s jeho aktuální rodinou a jen slovně popsal situaci, kdy on už chodí do školy, a sestře nejsou dva roky, ale už jsou jí tři.

Tyto děti pravděpodobně vycházejí z nějaké touhy po změně v rodině, například po domácím mazlíčkovi, nebo dalším sourozenci. Ale dokázaly správně nakreslit rodinu v čase budoucím.

2. Děti, které nemají představu o budoucí rodině

Děti nakreslily jejich aktuální rodinu a popsaly ji stejně. V rodině nenastala žádná změna. Jeden z chlapců si situaci budoucí rodiny nakreslil, tak že chce mít pořád stejného tatku a stejnou mámu. Jeden z chlapců nakreslil otce, matku a sestru (protože je má všechny rád) a po otázce, zda to je tedy jeho budoucí rodina, změnil popis postav na to, že je to on a sestra a mají miminko. Další děti, které nakreslily aktuální rodinu, nevysvětlily, proč to takto nakreslily.

8.2.4. Jak si děti představují sami sebe v budoucnosti?

Rozhovor k této otázce probíhal na základě předchozí kresby, tedy kresby budoucí rodiny, kde měly děti nakreslit sebe a budoucí rodinu. Děti měly nejdříve popsat svoji budoucí rodinu a pak říci, jaké by chtěly být oni v budoucnosti, jaké by chtěly mít

vlastnosti. Pro děti byl nejobtížnější úkol vyjádřit slovy, jaké by chtěly mít vlastnosti. Většina dětí nevěděla, co slovo vlastnosti znamená a po přiblížení a uvedení příkladu si vybraly jednu z řečených vlastností a více neřekly.

Děti, které se vyjadřovaly samostatně bez dalšího vysvětlování, nejčastěji zmiňovaly, že budou hodné, milé, laskavé a veselé. Některé děti říkaly, že budou pomáhat a zachraňovat, jiné pod pojmem vlastnosti chápaly, jakou budou dělat práci. Některé děti popisovaly fyzický vzhled. Jedna z dívek považovala za vlastnost, to že bude dobrá ve hře na klavír.

Pro děti byl tenhle úkol nejnáročnějším a moc nevypovídal o vnímání budoucnosti. Pro děti bylo náročné propojit budoucnost a jejich vlastnosti. To je pravděpodobně způsobeno vývojem identity u dětí. Dle Eriksona (in Martinková, 2012) se období mezi 12. - 20. rokem (pubescence, adolescence) nazývá obdobím identity pro zmatení rolí. Tedy hlavním úkolem tohoto období je vytvoření vlastní identity.⁶

⁶ Identita - identita jedince vzniká nekonečným opakováním vět typu: "Já jsem ten, který/á... „, kde na místě výpustku (elipsy) se pak objevuje jakékoli konstatování o daném jedinci. (Klimeš, 2006)

8.3. Charakteristika vybraných respondentů

V této kapitole vám představím 10 vybraných respondentů. Respondenty jsem vybírala na základě chápání budoucnosti. Popsané jsou zde děti, které v některém z úkolů, projevily to, že mají představu o svém budoucím životě, či dokázaly, že pojem budoucnost znají, dokáží ho ztvárnit kresbou a následně popsat.

O každém z respondentů napíši stručnou charakteristiku: věk (k únoru 2018), rodinná situace, zdravotní stav, školní zralost (případně nezralost v určitých oblastech), vnímání času (čerpáno z pedagogické diagnostiky mateřské školy)⁷. Dále u každého z respondentů představím, analyzuji a zhodnotím jednotlivé kresby z obsahového hlediska.

Mezi 10 vybraných respondentů jsem zařadila 7 chlapců a 3 dívky ve věku mezi 5. a 6. rokem. Respondenti jsou rozlišováni písmeny abecedy – chlapci od A – G a dívky od A – C.

⁷ Dítě seřadí obrázky dle posloupnosti děje; rozlišuje pojmy nejdříve, předtím, nyní, potom; začíná se orientovat ve dnech v týdnu; přiřadí činnosti obvyklé pro roční období; chápe pojmy včera, dnes, zítra, především, pozítří

1. Chlapec A

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 6 let 7 měsíců, dítě vyrůstá v úplné rodině s mladší sestrou. Nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Dítě je po odkladu školní docházky z důvodu nezralosti a neprůbojnosti, nyní je z hlediska školní zralosti způsobilé pro nástup do základní školy. Vnímání času z hlediska diagnostiky je mírně nad úrovní věku.

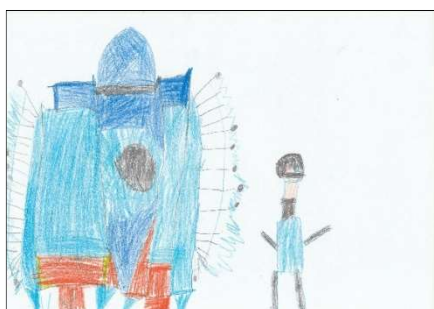
Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 1: Chlapec A - pojem budoucnost

Na první kresbě chlapec, dle jeho slov, nakreslil vesmírnou základnu s vysunovacími tryskovými pohony. Tu základnu sám sestaví a poletí s ní. Na základně bude mít armádu robotů. Chlapec je pravděpodobně velmi ovlivněn fantazií, avšak kresba je zařazena časově správně v budoucnosti.

Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 2: Chlapec A - budoucí povolání

Jako povolání chlapec nakreslil, jak je pilotem stíhačky. Je zde vidět propojení s předchozí kresbou, kdy se povolání ubírá k létání se stíhačkou (s vesmírnou základnou). Avšak na tomhle obrázku je chlapec postavou Ninja. Chlapec by chtěl vykonávat tuto činnost, protože by chtěl zachraňovat svět a bojovat s nepřáteli. U chlapce pravděpodobně vyhrává fantazijní svět nad realitou.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 3: Chlapec A - budoucí škola

Kresba budoucí školy však vystihuje zřejmou představu o budoucnosti. Dítě zde nakreslilo již školu vysokou (jeho slovy: „*jsem tam já jako dospělý už*“). Nakreslilo třídu, kde jsou židle a díl robota, kterého postupně dostavují, mají tam jakýsi zásobník na oheň, elektrická posuvná vrata s páčkou. Z kresby a popisu vysoké školy je vidět záliba ve vytváření a konstruování.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 4: Chlapec A - budoucí rodina

Kresbou budoucí rodiny znázornil sebe a spolužačku z mateřské školy. On bude zase Ninja. Na otázku, zda budou žít sami, odpověděl, že budou mít děti. A na otázku, jaký bude, odpověděl, že bude zachraňovat lidi.

Vnímání času u dítěte:

Chlapec má velmi přesnou a zajímavou představu o budoucí škole. Všechny jeho kresby se prolínají a navazují na sebe. Má tedy představu o budoucím životě, avšak propojenou s fantazijním světem.

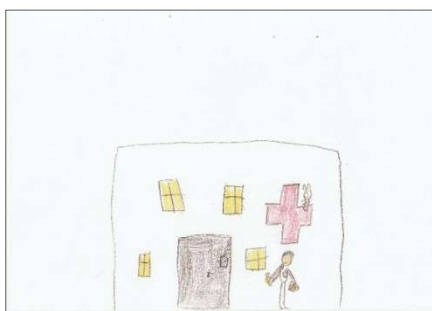
2. Chlapec B.

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 5 let 6 měsíců, dítě vyrůstá v úplné rodině bez sourozenců, nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Z hlediska školní zralosti je dítě způsobilé pro nástup do základní školy. Vnímání času z hlediska diagnostiky je pod úrovni věku.

Kresba na téma: Pojem budoucnost

Chlapec nakreslil sám sebe u veterinární stanice, okomentoval to slovy, že chce být veterinářem. Pojem budoucnost tedy chápe, jako budoucí povolání.

Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 5: Chlapec B - budoucí povolání

Jako povolání chlapec opakovaně nakreslil veterináře. Chtěl by dělat veterináře, protože se na něj dívá v televizi a líbí se mu, jak zachraňuje zvířata a on by chtěl být hodně se zvířaty. Chlapec má reálnou představu o tom, co povolání obnáší. Pravděpodobně proto, že to viděl v televizi, jak se zmínil při komentování obrázku. Chlapcova představa o povolání je tedy ovlivněna sledováním televize, ale to nepopírá chlapcovu představu o budoucnosti.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 6: Chlapec B - budoucí škola

Chlapec nakreslil budovu školy, do které se chodí vrátky. Po otázce, co bude uvnitř, popsal klasickou třídu – tabule, lavice, děti, dveře. Chlapec řekl, že je to škola, do které bude chodit (ta vedle školky).

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 7: Chlapec B - budoucí rodina

Poslední kresbou je kresba rodiny, kdy chlapec znázornil aktuální rodinu u domu. Navíc však nakreslil nový přírůstek rodiny (sestru) a domácího mazlíčka (kočku). Po dotazu, zda má sestru, odpověděl, že nemá, ale chtěl by ji. Nakreslil tedy rodinu v budoucnosti, kdy má sestru a kočku. Chlapec na otázku, jaké bude mít vlastnosti, řekl, že bude doktorem. Nevěděl, co jsou to vlastnosti.

Vnímání času u dítěte:

Chlapec ve všech kresbách prokázal náhled do budoucnosti. U kresby pojem budoucnosti a budoucí povolání, nakreslil stejné povolání (kresby byly kresleny s odstupem 2 měsíců). Prokázal tedy, že chápe pojem budoucnost i pojem budoucí povolání a dokáže ho zasadit do budoucnosti. Rodinu nakreslil doplněnou o sourozence, tedy v budoucnosti. Dá se tedy předpokládat, že dítě i přes diagnostiku vnímání času, je orientované na budoucnost.

3. Dívka A

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 6 let 8 měsíců, dítě vyrůstá v úplné rodině s mladším sourozencem, nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Je po odkladu školní docházky z důvodu nepozornosti a nízké pracovní motivace. Nyní je z hlediska školní zralosti způsobilé pro nástup do základní školy. Vnímání času odpovídá věku.

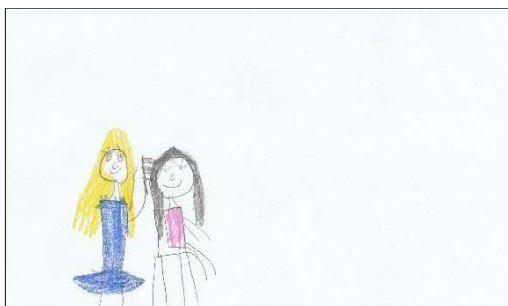
Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 8: Dívka A - pojem budoucnost

Dívka nakreslila sama sebe v budoucnu na farmě, kde se stará o zvířata. Kresba pravděpodobně vychází ze záliby ve zvířatech.

Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 9: Dívka A - budoucí povolání

Dívka nakreslila, že by se chtěla stát kadeřnicí. Dokázala reálně vysvětlit, co má kadeřnice v náplni práce. Chtěla by se stát kadeřnicí, protože by chtěla česat maminku. Dívka je tedy pravděpodobně ovlivněna vlivem okolí, kdy pravděpodobně pravidelně navštěvuje kadeřnici, případně ráda doma češe maminku a chtěla by to dělat dál.

Kresba na téma: budoucí škola

Dívka nakreslila budovu školy zvenku zelenou, protože dle jejích slov ještě neví, jakou bude mít ta škola barvu. Škola má otevřená okna, aby jim tam svítilo slunce. V dolní části obrázku můžeme vidět tzv. transparentnost, kdy skrz zeď můžeme nahlédnout do

budovy. Je tam znázorněna klasická třída základní školy, řada dětí, učitelka a dle slov dívky také knihovna. Dívka má reálnou představu o budoucí základní škole.

Obrázek 10: Dívka A - budoucí škola

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 11: Dívka A - budoucí rodina

Na poslední kresbě můžeme vidět zase budovu, avšak v budově je znázorněná i budoucí rodina. Je tam dívka, její manžel a jejich dítě. Dívka popsala prostorové uspořádání bytu, kdy neopomněla postel, šuplíky a její stůl se šuplíky. Také v popisu vysvětlila, že tam mají dveře, aby se dostali domů a schody, ale také výtah. Pravděpodobně tedy budou bydlet v panelovém domě, kde budou mít byt. Dívka tedy na budoucí rodinu nahlíží, jako na rodinu s dítětem a manželem, kdy už má ale promyšlené i bydlení. Z popisu obrázku bylo zřejmé, že dívka o tomhle tématu přemýšlela. Při otázce, jaká bude ona a jaké bude mít vlastnosti, chvíli přemýšlela a nakonec řekla: „*Asi budu dobrá v klavíru*“ a při druhé otázce, jaký bude její manžel, řekla: „*Že by měl hrát dobře na kytaru*“.

Vnímání času u dítěte:

Z hlediska vnímání času má dívka představu o čase, dokáže zasadit kresby do budoucnosti. Má představu o tom, jaké by chtěla vykonávat povolání a o tom, co je to budoucnost. Má reálnou představu o budoucí škole. A má velice rozšířenou a přesnou představu o budoucí rodině.

4. Chlapec C

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 5 let 10 měsíců, dítě vyrůstá v úplné rodině se starším bratrem. Nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Z hlediska školní zralosti je dítě způsobilé pro nástup do základní školy. Vnímání času z hlediska diagnostiky je nad úrovní věku.

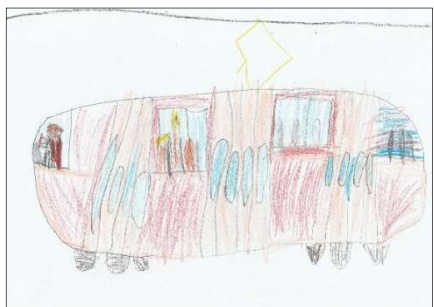
Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 12: Chlapec C - pojem budoucnost

Chlapec nakreslil sám sebe, jak hraje tenis za Českou republiku. Dítě se tenisu v době kresby obrázku nevěnovalo. Jako budoucnost si představuje, že bude pravděpodobně reprezentovat Českou republiku v tenisu.

Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 13: Chlapec C - budoucí povolání

Jako povolání chlapec nakreslil řidiče tramvaje. Dle rozhovoru si je chlapec vědom toho, co toto povolání obnáší a chtěl by ho vykonávat, aby mohl vozit lidi. Je zde patrná představa o budoucnosti.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 14: Chlapec C - budoucí škola

Chlapec nakreslil celou budovu školy, kde nahoře je škola a dole školka. Sám sebe nakreslil před budovu, jak do školy jde. Pravděpodobně se inspiroval v základní škole vedle mateřské školy, kde jsou i třídy školky. Na otázku, co bude uvnitř, vyjmenoval klasické vybavení třídy. Chlapcova představa odpovídá reálné škole, která se nachází vedle mateřské školy.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 15: Chlapec C - budoucí rodina

Na poslední výkres věnovaný rodině chlapec nakreslil sebe, maminku a jejich děti. Dle slov chlapce je zřejmé, že by asi chtěl mít děti se svojí vlastní matkou. V tomhle věku je normální, že je dítě upnuté na vlastní matku a vidí v ní vzor. Ale budoucnost vyjádřil tím, že budou mít dvě děti. Na otázku o vlastnostech nedokázal bez navození vlastností odpovědět.

Vnímání času u dítěte:

Chlapec má představy o budoucnosti, což se projevilo pravděpodobně ve všech kresbách. Chlapec na první kresbě prokázal, že zná pojem budoucnost. Na kresbě povolání zdůvodnil, proč povolání chce vykonávat, a co to obnáší a na kresbě rodiny nakreslil budoucí rodinu.

5. Chlapec D.

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 6 let 7 měsíců, dítě vyrůstá v úplné rodině bez sourozenců, nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Je po odkladu školní docházky z důvodu nezralosti v oblasti sociální a nyní je z hlediska školní zralosti způsobilé pro nástup do základní školy. Občas se u dítěte projevuje přecitlivělost. Vnímání času odpovídá věku.

Kresba na téma: Pojem budoucnost

Chlapec nakreslil jednu čárku a poté seděl 5 minut. Nakonec řekl, že ho nic nenapadá. Chlapec pravděpodobně nezná pojem budoucnost, nebo ho nedokáže vyjádřit slovy ani kresbou.

Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 16: Chlapec D - budoucí povolání

Na obrázku dle popisu chlapce vidíme v rohu papíru jeho, jak hraje hru minecraft. Po otázce, zda si myslí, že je to povolání odpověděl: „Nevím, čím bych se chtěl stát.“

Chlapec pravděpodobně nemá představu o budoucím povolání, ale nakreslil činnost, kterou by chtěl dělat v budoucnu, tedy něco, co ho pravděpodobně nyní baví a chtěl by v tom pokračovat.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 17: Chlapec D - budoucí škola

Na obrázku školy od chlapce vidíme budovu školy, která má více pater. Dle slov chlapce je v přízemí kuchařka, která veze jídlo. V prvním patře je umývárna a nahoře je třída, ve které je paní učitelka a má tabuli a učí matematiku (mají tam také kostky).

Kresbou školy vystihlo dítě budoucí třídu i prostory školy. Znázornil zde i umývárnu a paní kuchařku, což svědčí o reálné představě fungování ve škole. Při popisu obrázku kladl důraz na to, že je to hodina matematiky. Dítě má tedy reálnou představu o tom, jak to vypadá v základní škole.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 18: Chlapec D - budoucí rodina

Poslední kresbou byla kresba budoucí rodiny. Na základě této kresby měl chlapec popsat rodinu a odpovědět na to, jaké bude mít on vlastnosti. Popis obrázku chlapce obsahoval popis prostředí a situace, která na obrázku právě probíhá. Postavy popsal jako sebe, mámu a brášku. (Jak už jsem výše zmínila, dítě je bez sourozenců.) Zobrazením sourozence na obrázku dítě ukázalo pravděpodobně své přání, ale i náhled do budoucnosti, protože teď sourozence nemá.

Na otázku, jaké bude mít vlastnosti, chlapec nedokázal odpovědět. Po vysvětlení pojmu vlastnosti, zopakoval příkladové vlastnosti. Řekl, že by chtěl být hodný.

Vnímání času u dítěte:

Chlapec při plnění prvního úkolu ukázal, že nezná pojem budoucnost jako takový. Avšak u dalších výkresů prokázal, že dokáže situace správně zařadit do budoucnosti, což ukázal v kresbě o budoucí škole, kdy má chlapec reálnou představu a v kresbě budoucí rodina, kdy nakreslil rodinu doplněnou o dalšího sourozence.

6. Chlapec E

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 5 let 4 měsíce, dítě vyrůstá v úplné rodině s mladší sestrou. Nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Dítě mateřskou školu navštěvuje nepravidelně, jednou týdně navštěvuje lesní školku. Vzhledem k datu narození dítě ještě nespadá do povinného předškolního vzdělávání, tedy neřeší se u něj zralost pro nástup do ZŠ. Vnímání času z hlediska diagnostiky je mírně pod úrovní věku.

Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 19: Chlapec E - pojem budoucnost

Chlapec nakreslil a popsal sám sebe v tanku, jak jezdí mezi stromy. Pravděpodobně se jedná o zálibu v tancích, může to být ovlivněné i zálibou v přírodě vlivem navštěvování lesní školky. Časově však činnost popsal v čase budoucím.

Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 20: Chlapec E - budoucí povolání

Motiv tanku se vyskytuje i v kresbě budoucího povolání. Kde chlapec popsal povolání jako řidič tanku, který řídí tank a střílí. Ale nevěděl, proč by tohle povolání chtěl vykonávat. Pravděpodobně se zde projevuje silný vztah k tankům a střelení.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 21: Chlapec E - budoucí škola

Chlapec nakreslil třídu, ve které jsou okna, děti a prázdné židličky. Také je tam paní učitelka, která je učí „plus“ pravděpodobně tedy matematiku, protože na tabuli je vidět matematický příklad. Chlapec má reálnou představu o škole, i když do školy zatím ještě nenastupuje.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 22: Chlapec E - budoucí rodina

Na obrázku budoucí rodiny nakreslil sebe matku a otce, také svoji nynější sestřičku, ale navíc tam také přikreslil bratra. Na obrázku také popsal stůl a skříň. Budoucí rodinu tedy spatřuji v tom, že přikreslil sourozence, kterého ještě nemá a chtěl by ho. Na otázku, jaký by chtěl být on a jaké by chtěl mít vlastnosti, odpověděl: „Nevím“.

Vnímání času u dítěte:

Chlapec ve všech kresbách prokázal představu o budoucnosti. Nakreslil budoucí povolání, které se opakovalo i v představě o pojmu budoucnost. Rodinu nakreslil v budoucnosti s dalším sourozence. Dá se tedy předpokládat, že i přes diagnostiku vnímání času, má chlapec představu o budoucnosti.

7. Chlapec F

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 5 let 6 měsíců, dítě vyrůstá v úplné rodině bez sourozenců, nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Z hlediska školní zralosti je dítě způsobilé pro nástup do základní školy. Vnímání času z hlediska diagnostiky je pod úrovni věku.

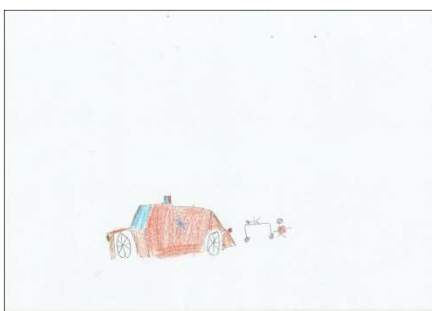
Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 23: Chlapec F - pojem budoucnost

Chlapec nakreslil sám sebe s matkou a otcem, jak sedí. Z prvního pohledu je to přítomný čas, avšak dítě bylo po dobu měsíce odloučeno od rodičů, bylo v péči babičky. Situace tedy dokazuje, že se jedná pravděpodobně o budoucnost. Ale z kresby ani z komentáře dítěte, nelze určit, zda kreslil skutečně budoucnost, nebo kreslil minulost.

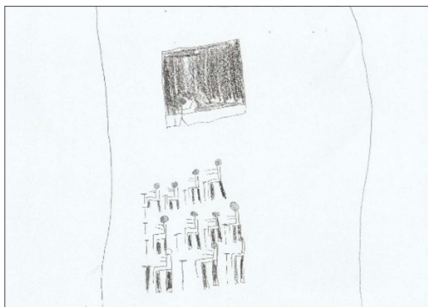
Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 24: Chlapec F - budoucí povolání

Chlapec jako budoucí povolání nakreslil záchranáře. Má reálnou představu o tom, jakou práci vykonává. Na otázku, proč by chtěl dělat tohle zaměstnání, dítě řeklo, že to chtěl dělat táta a jemu se to nesplnilo, takže jemu se to splní. Je tedy ovlivněn přáním otce, avšak přemýšlí, co bude v budoucnu dělat.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 25: Chlapec F - budoucí škola

Chlapec nakreslil klasickou třídu základní školy. Popsal vybavení třídy – tabule, stoly a židle a nezapomněl ani na účastníky vyučování, tedy paní učitelku a žáky. Dítě má reálnou představu o klasické třídě základní školy.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 26: Chlapec F - budoucí rodina

Při poslední kresbě nakreslil chlapec budoucí rodinu, nakreslil tam sebe, svého syna a manželku. Na obrázek nakreslil také matku a otce. Z rozhovoru s dítětem vyplynulo, že budou všichni bydlet dohromady. Při otázce, jaký bude on, až bude velký, odpověděl, že bude hezký. A na otázky ohledně vlastností nedokázal odpovědět. Na otázku, jaká bude jeho manželka, řekl, že bude blondýna. Je zřejmé, že u dítěte je na prvním místě vzhled. V barvě vlasů manželky se mohl inspirovat matkou.

Vnímání času u dítěte:

Chlapec pravděpodobně v kresbách prokázal náhled do budoucnosti, až na kresbu první, u které nevím, zda kresba sahá do přítomnosti, nebo do minulosti. Nakreslil budoucí povolání a odůvodnil, proč si ho vybral. Rodinu nakreslil v budoucnosti s manželkou a dítětem. Dá se tedy předpokládat, že i přes diagnostiku vnímání času, má chlapec představu o budoucnosti.

8. Dívka B

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 5 let a 2 měsíce, dítě vyrůstá v úplné rodině s mladším sourozencem. Nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Vzhledem k datu narození dítě ještě nespadá do povinného předškolního vzdělávání, tedy neřeší se u něj zralost pro nástup do ZŠ. Vnímání času odpovídá věku.

Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 27: Dívka B - pojem budoucnost

Dle slov dívky obrázek vystihuje rodinu (dívku s otcem, matkou a sestrou) a kamarádky, jak jdou na karneval. V době, kdy dívka kresbu kreslila, byla její matka těhotná a čekala holčičku. Dívka tedy vyjádřil budoucnost právě tím, že sestřička už na obrázku byla narozená a prožívali společně něco, co má dívka ráda.

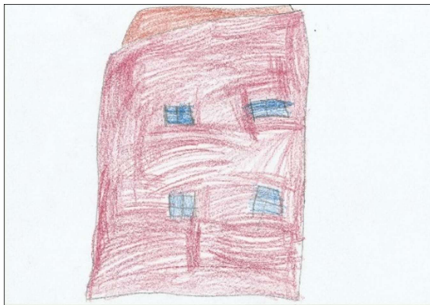
Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 28: Dívka B – budoucí povolání

Dívka nakreslila sama sebe, jak se stane policistkou. Nemá reálnou představu o tom, co vykonává policista. Myslí si, že policistka zachraňuje lidi, když hoří dům nebo skládka. Policistkou by se chtěla stát, protože má ráda modrou. Dívka pravděpodobně nemá reálnou představu o tom, co budoucí povolání obnáší.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 29: Dívka B – budoucí škola

Dívka nakreslila budovu školy, která dle jejích slov je vínová a má modrá okna. Střecha měla být špičatá, ale ta už se na obrázek nevešla. Po otázce, co bude uvnitř, dívka popsala budovu školy – umývárna, šatny, lavice, kuchyně, herna. Vzhledem k výskytu herny v budově můžeme předpokládat, že spíše nakreslila a popsala budovu mateřské školy.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 30: Dívka B - budoucí rodina

Jako poslední obrázek nakreslila dívka sama sebe se spolužákem z mateřské školy. Nyní se v mateřské škole moc nebaví. Ale i přesto se dá polemizovat, zda nakreslila vzdálenou budoucnost nebo jen budoucnost blízkou, tedy zda si s kamarádem bude hrát za chvíli, nebo s ním bude, až bude velká. V obou situacích ale vyjádřila čas budoucí. Na otázku týkající se vlastností v budoucnu nedokázala odpovědět. Pravděpodobně neví, co jsou to vlastnosti.

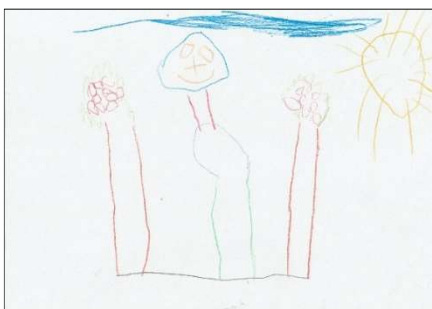
Vnímání času u dítěte:

Z hlediska vnímání času má dívka částečně představu o budoucnosti, což vypovídají kresby pojem budoucnost a budoucí rodina a částečně i budoucí povolání a škola, u kterých však můžeme polemizovat, zda to není přítomnost.

9. Chlapec G

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 5 let 6 měsíců, dítě vyrůstá v úplné dvojjazyčné rodině s mladší sestrou. Nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Z hlediska školní zralosti je dítě způsobilé pro nástup do základní školy. Vnímání času z hlediska diagnostiky je pod úrovní věku.

Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 31: Chlapec G - pojem budoucnost

Chlapec jako budoucnost, nakreslil sám sebe, jak sbírá jablka. Slovně vyjádřil čas budoucí – chtěl by někam jít sbírat jablíčka.

Kresba na téma: budoucí povolání

Obrázek 32: Chlapec G - budoucí povolání

Chlapec se v kresbě budoucího povolání inspiroval povoláním otce, bude pracovat v budově na obrázku na počítači a bude vydělávat peníze. Avšak nemůžeme zde posoudit, zdali je to opravdu jeho představa o budoucnosti, nebo jen nakreslil a popsal stávající povolání otce.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 33: Chlapec G – budoucí škola

Budovu školy nakreslil částečně dle svých představ, ale z části dle nějaké budovy, o které mu pověděla maminka. Chlapec nemá představu o tom, co bude uvnitř budovy.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 34: Chlapec G - budoucí rodina

Na obrázku budoucí rodiny, nakreslil rodinu stejnou, jako je jeho rodina aktuální – nakreslil matku, otce a sestru. Avšak vysvětlil, že to je situace, kdy už sestřičce nebudou dva, ale tři roky a on už nebude chodit do školky, ale bude chodit do školy. A na otázku, jaký by chtěl být, až bude velký, odpověděl: „*Chci být hodný a pomáhat ještě.*“ Při popisu obrázku o budoucí rodině prokázal náhled do budoucnosti.

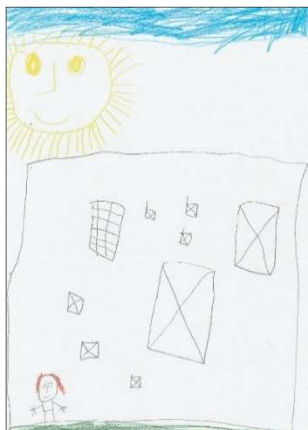
Vnímání času u dítěte:

Chlapec má dle obrázku o pojmu budoucnost a o obrázku budoucí rodiny představu o tom, co je to budoucnost. Avšak pravděpodobně nemá představu o budoucí škole a o budoucím povolání.

10. Dívka C

Charakteristika dítěte: Věk dítěte 5 let 7 měsíců, dítě vyrůstá v úplné rodině s jedním starším sourozencem, nemá žádné viditelné zdravotní obtíže. Z hlediska školní zralosti je dítě způsobilé pro nástup do základní školy. Vnímání času odpovídá věku.

Kresba na téma: Pojem budoucnost

Obrázek 35: Dívka C - pojem budoucnost

Dívka nakreslila sama sebe u mateřské školy, dle jejích slov chápe pojem budoucnost jako to, že bude pracovat v mateřské škole.

Kresba na téma: budoucí povolání

Dívka při kresbě povolání opět nakreslila učitelku v mateřské škole. Pojmenovala činnosti, které paní učitelka v mateřské škole vykonává (například: tvoří s dětmi, chodí s nimi na procházky). Dívka by se chtěla stát paní učitelkou, protože je to dle jejího názoru zábavné a líbilo by se jí tvořit s dětmi a povídat si s nimi.

Jak už jsem zmiňovala výše v charakteristice celé oblasti – kresba na téma povolání. Tato dívka je pravděpodobně ovlivněna aktuálním děním, kdy navštěvuje mateřskou školu. Je tedy možné, že nepopisuje čas budoucí, ale čas přítomný to, co právě teď prožívá. Avšak slovy to dokáže zařadit do času budoucího.

Kresba na téma: budoucí škola

Obrázek 36: Dívka C - budoucí škola

Dívka nakreslila klasickou třídu základní školy, vzhledem k její zálibě v malování zde přikreslila i tuby s temperami. Také zde nakreslila glóbus. Dívka má reálnou představu o budoucí třídě.

Kresba a rozhovor na téma: já a moje budoucí rodina

Obrázek 37: Dívka C - budoucí rodina

Na posledním obrázku o rodině se dívka nakreslila samotná. Popsala obrázek, na kterém dle jejích slov je hezký den, a všude jsou kytíčky. Po doplňující otázce, zda bude mít rodinu, potvrdila, že rodinu mít bude, ale že ostatní jsou doma. Pravděpodobně to nakreslila tak, protože neví, jakou rodinu bude mít, ale slovně si odůvodnila, proč je tam sama. Vypovídá to o komunikačních dovednostech a schopnostech obhájení svého názoru. Dívka nevěděla, co znamená otázka - jaké bude mít vlastnosti a tak řekla, že vlasy bude mít hnědé.

Vnímání času u dítěte:

U této dívky se dá předpokládat, že je více ovlivněná aktuálním děním, většina výkresů je ovlivněna mateřskou školou. Avšak její kresby a komentáře kresb jsou z hlediska vnímání času v budoucnosti.

DISKUZE

Na základě studia literárních zdrojů k vypracování teoretické části, jsem zjistila, že děti by neměly mít představu o budoucnosti. Avšak studium času je velmi náročné a velmi těžko se zkoumá. U předškolních dětí nemůžeme mluvit o časové perspektivě, jako orientaci na přítomnost, minulost, či budoucnost, jak o ní hovoří Zimbardo. Ani se dále zabývat jednotlivými časovými orientacemi, jak je popisuje Mareš. Mluvíme zde pouze o vnímání času a přechodu od krátkodobé orientace k perspektivní orientaci.

Dle Pavelkové přechod od krátkodobé orientace k perspektivní orientaci by měl nastávat u dětí až po vstupu do základní školy.

Na základě výzkumu, nemohu tvrdit, že děti se neorientují na přítomnost, nebo na bezprostřední budoucnost. I přesto jsem zjistila, že některé z dětí předškolní třídy mají představu o budoucnosti již v mateřské škole. Pavelková popisuje první stupeň vývoje orientace na budoucnost, jako situaci ve vzdělávání, kdy se dítě orientuje v časových znacích událostí a v průběhu událostí – popisuje, že děti už vědí, kdy začíná vyučování, a jak dlouho budou muset být ve škole. Můj výzkum probíhal v předškolní třídě, kde většina dětí má vzdělávání již povinné. To znamená, že také musí dodržovat určité časy a pravidla. Děti například ví, jak dlouho bude trvat volná hra, a kdy se půjde ven. V mateřské škole se děti socializují a kladou se na ně již některé požadavky, jako na základní škole, děti se v předškolní třídě připravují na roli školáka, i když stále převládá hra nad řízenou činností. Učitelé je vedou k přemýšlení o škole, děti se setkávají s pojmem škola velice často. Mohly bychom tedy přemýšlet o tom, že se děti začínají orientovat v čase již v mateřské škole.

U dalších autorů například u Vágnerové, nebo Matějčka se setkáváme s tvrzením, že u dětí dochází k základnímu porozumění vztahu minulosti, přítomnosti a budoucnosti již v předškolním věku. Toto tvrzení bych chtěla vyzdvihnout a souhlasit s ním. Protože na základě výzkumu jsem dospěla ke stejnému závěru. I přesto zde nemůžeme mluvit o orientaci na budoucnost. Děti předškolního věku jsou orientované na přítomnost. Dle Vágnerové časové pojmy, které zahrnují minulost, a především budoucnost, nemají v tomto věku přesnější obsah, a proto jsou pro dítě údajně nezajímavé. Jak je tedy možné, že děti předškolního věku hrají hry koncipované do budoucnosti? To může být vysvětleno například tím, že dle Eriksona děti v tomto období, napodobují rodiče. Děti zájem o

budoucnost projevily i v kresbách. Chápání budoucnosti u dětí předškolního věku je dle Vágnerové závislé na události, která se jich týká a je dána. Výzkum toto tvrzení z části potvrzuje, ale z části ho také vyvrací. Mluvíme totiž o událostech, které se děti týkají, avšak nejsou předem dány. Zaleží na dětských představách a fantaziích.

Je samozřejmě velice náročné zkoumat vnímání času u dětí předškolního věku, které neumí psát, číst a mají většinou problém se vyjádřit smysluplně k takto náročnému tématu. V následujícím textu se zaměřím na rozvedení dosavadních výsledků výzkumu a na jeho úskalí. Cílem dalších odstavců textu je zaměřit se na to, čím a jak mohl být tento výzkum ovlivněn.

Výzkum je rozdělen do 4 částí, kdy v každé z nich měly děti za úkol nakreslit obrázek na dané téma. Poslední část byla rozšířena o krátký rozhovor s dítětem.

Děti předškolního věku jsou velmi náladové, každou kresbu kreslily v jiný den, takže také v jiném rozpoložení, i přesto se objevily děti, u kterých na sebe kresby navazují, tedy jedna kresba vychází z druhé. Jednotlivé kresby neovlivňovala jen aktuální nálada dětí, ale také aktuální prostředí, ve kterém kresbu vytvářely. Snažila jsem se vybrat pro každé z dětí nejvhodnější moment pro kresbu, ale i přesto některé děti neměly dle mého názoru dostatečný čas a klid na přemýšlení a kreslení.

Kresby byly hodnoceny pouze z obsahového hlediska, nebyla hodnocena vizuální podoba kresby ani vzhled postavy, protože většina z dětí se soustředila na obsah, a ne na detaily postav nebo umístění kresby v prostoru. Na základě kapitoly vývoj kresby u předškolního dítěte bychom však zjistily, že některé z kreseb postav jsou pod úrovní věku dětí. Chybí jim části těla, detaily jako jsou například uši, prsty, chodidla.

Dále se v tomto textu budu zabývat jednotlivými částmi výzkumu. Pokusím se shrnout jejich výsledky a popsat, co kresby dětí mohlo ovlivnit.

První kresbou výše uvedeného výzkumu byla kresba na téma pojem budoucnost. Kdy z 25 dětí 16 dětí pravděpodobně pojem budoucnost zná a zasadily ho z hlediska vnímání času do budoucnosti a 8 dětí pojem buď nezná, nebo nevěděly, co mají nakreslit. Prvním úskalím této části výzkumu byl samotný pojem, kdy se děti vyptávaly, co ten pojem znamená. Snažila jsem se dětem nenapovídat, takže děti, které si pod pojmem nic nepředstavily, nakreslily to, co se jim právě chtělo. Děti, které pojem pochopily, by se daly rozdělit do třech kategorií: 1. děti, které nakreslily povolání, práci, kterou by chtěly

dělat, až budou velké, 2. děti, které nakreslily aktivitu, kterou by si přály v budoucnu dělat nebo vyzkoušet, 3. děti, které nakreslily něco nereálného (např. dinosaury), ale časově to popsaly, jako budoucnost. I když je pojem budoucnost pro některé děti neznámý, většina dětí v tomto úkolu prokázala vnímání času, ať do budoucnosti, nebo do minulosti.

Téma druhé kresby byla budoucí škola. Děti měly za úkol nakreslit budoucí školu, nebo třídu, do které by chtěly chodit. Z 25 dětí 20 dětí vystihlo kresbou nebo slovně budoucí třídu, či školu a 5 dětí nemělo představu, jak bude jejich budoucí škola vypadat, nebo nevěděly, co bude uvnitř. Většina z dětí nakreslila či popsala klasickou třídu základní školy. Tyto děti se mohly inspirovat v budově mateřské školy. Také je mohlo inspirovat vyprávění rodičů, či starších sourozenců. Dle výzkumu má většina dětí reálnou představu o tom, jak vypadá klasická třída základní školy. Dvě z dětí nakreslily školu střední či vysokou, která je nějakým způsobem propojena s jejich zálibami a představou o povolání.

Třetí kresba byla na téma povolání. Děti měly za úkol nakreslit jejich budoucí povolání. 23 dětí z celkového počtu 25 má představu o budoucím povolání, z toho více než polovina (15 dětí) přibližně ví, co povolání obnáší. Osm dětí neví, nebo ví z části, co povolání obnáší. Pouze 2 děti nakreslily jinou činnost nebo jiný obrázek než povolání. Děti jsou při kresbě budoucího povolání pravděpodobně hodně ovlivněny povoláními, se kterými se denně nebo pravidelně setkávají. 15 dětí nakreslilo povolání, se kterým se běžně setkáváme. Dalším vlivem na kresbu povolání je rodina, současné zaměstnání rodičů či jejich vysněná povolání. Dvě děti nakreslily povolání, které vychází z vlivu rodiny. Našly se zde i děti, které nakreslily povolání, se kterými se v běžném životě pravděpodobně nesetkají, avšak mohly toto povolání vidět v televizi, nebo o něm slyšet od příbuzných či rodičů. Zajímavé byly odpovědi, proč děti právě toto povolání chtějí vykonávat. Často se vyskytovala odpověď: „*Protože se mi to líbí, protože mě to baví.*“, ale vyskytly se i takové odpovědi, jako třeba: „*Protože bych chtěl pomáhat a zachraňovat.*“ V neposlední řadě se zde objevila povolání nereálná, která byly ovlivněna fantazií dítěte.

Čtvrtou a poslední kresbou bylo téma rodina. Děti měly za úkol nakreslit sebe a svou budoucí rodinu. Tento úkol byl pro většinu dětí náročnější. 18 dětí z 25 má představu o budoucí rodině a 7 dětí nakreslilo aktuální rodinu, protože si budoucí rodinu nedokázalo

představit. Členění této oblasti výzkumu bylo detailnější. Prvním kritériem bylo, do jak vzdálené budoucnosti rodinu děti zasadily. Některé z dětí nakreslilo svoji vlastní budoucí rodinu i s dětmi, některé děti nakreslily rodinu aktuální, ale třeba za jeden rok. Děti při kresbě aktuální rodiny v budoucnosti byly ovlivněny většinou přáním mít dalšího sourozence. Dalším kritériem byla volba budoucího partnera/partnerky. Zde se vyskytovalo více variant. Některé děti si za partnera pro založení jejich budoucí rodiny vybraly někoho ze současné rodiny (otce, matku, sourozence), jiné děti si vybraly někoho ze své třídy a poslední variantou byl někdo cizí, koho si představily. U první varianty, kde si děti vybraly někoho ze současné rodiny, je rozumné vysvětlení. Děti předškolního věku jsou velice vázané na rodinu a v rodičích či sourozencích vidí největší vzor. U další varianty (kamarád) byly děti pravděpodobně ovlivněny vztahy v mateřské škole. U poslední varianty si děti nakreslily někoho, kdo byl podle jejich představ. V téhle části výzkumu jsem se setkala s tím, že děti používají a znají pojmy, jako je: manžel, manželka, svatba atd. Pro některé byl téma budoucí rodiny velmi citlivé, byly při popisování rozpačité a nechtěly nahlas říci, že nakreslily například své budoucí děti.

Poslední částí výzkumu byl rozhovor na téma já v budoucnu, ten byl pro děti nejnáročnější. Děti si většinou nevěděly rady s pojmem vlastnosti. Nedokázaly vyjádřit slovy, jaké budou mít povahové vlastnosti. Rozhovor nebyl zcela vhodným způsobem získání informací u tohoto tématu. Jak už jsem zmínila v empirické části, problém s popisem vlastností pravděpodobně ovlivňuje fakt, že dle Eriksona se u dětí identita vytváří až mezi 12 až 20 rokem života.

Úskalím této bakalářské práce jsou rozdílné výsledky chápání budoucnosti u dětí předškolního věku. Některé děti ve všech úkolech dokázaly, že vnímají čas a jiné naopak neprojevily chápání času ani v jedné z částí výzkumu. Odlišné výsledky u dětí mohou být ovlivněné například vlivem rodiny, ve které dítě vyrůstá, vzdělaností rodičů. Dalším z vlivů může být i to, jak dlouho dítě navštěvuje mateřskou školu. Rozdílnost u dětí mohla ovlivnit také zralost (nezralost) dětí.

Děti by v tomto věku měly být dle Eriksona velice živé, zvědavé, komunikativní, měly by se snažit získávat z rozhovorů s dospělými co nejvíce informací a napodobovat je. Děti, které spadají do této definice, mají větší možnost chápat pojmy a vnímat čas.

Některé děti jsou naopak uzavřené, nekomunikativní, nezajímá je okolní svět. Tyto děti pak nemají takový rozhled, neznají pojmy ani se neorientují ve vnímání času.

Podle Thorové je pro dítě předškolního věku typické egocentrické nahlížení na svět. V dětských kresbách a komentářích se často vyskytovalo to, že děti chtějí vykonávat povolání, aby mohly pomáhat ostatním lidem či zvířatům. Děti zde dokázaly, že nenahlíží na svět tak, že je pouze pro ně, ale že i ony mohou pomoci druhým. U některých dětí se v kresbách projevila magičnost, fantazie, což je dle Thorové dalším typickým znakem předškolních dětí. I přesto, že magičnost je tendence, kterou si dítě napomáhá při interpretaci dění v reálném světě, tak ji využilo, jen málo dětí.

V následujících odstavcích srovnám vlastní výzkum s výzkumy, které již proběhly. Bohužel jsem nenašla žádný stejný výzkum, zabývající se představami o budoucnosti dětí předškolního věku. Proto jsem vybrala výzkumy buď na stejné téma, ale u jiné věkové kategorie, nebo výzkumy alespoň na podobné téma.

Nebližším výzkumem, který se zabývá stejným tématem, je výzkum: „*Firma vydělává, děti se učí, žena je hodná a já jsem šťastný.*“ *Představy dětí o budoucím životě.* (Slepičková, 2012) – Výzkum probíhal u dětí ve věku 8-10 let a 12-14 let. Děti měly za úkol sestavit jakousi časovou osu svého života. (Děti měly v nabídce určité životní události, které na osu mohly zanést). Většina časových os začínala přípravou na život vzděláním, následoval ideál života, partnerský vztah, sňatek, děti a stárnutí. Dále se výzkum zabýval představou o budoucnosti ve vztahu k genderu, kde byly mezi dětmi znatelné rozdíly. Výzkum představy o budoucnosti byl ovlivněn nabízenými činnostmi, které by se daly srovnat s mými výzkumnými otázkami. Ve vztahu k genderu se výzkumy neshodují. U předškolních dětí, nebyl znatelný rozdíl mezi představami o budoucnosti. Chlapci stejně jako dívky, kreslily rodiny s dětmi i různá povolání.

Dalším výzkumem, který se zabývá z části podobným tématem, je výzkum Daniely Voříškové v rigorózní práci: „*Představy dětí předškolního věku o škole.*“ Cílem této práce bylo dozvědět se, zda mají děti předškolního věku představu o škole. Výsledky této práce mohu porovnat s výsledky jedné z částí mého výzkumu. U obou výzkumů je stejný závěr, že děti předškolního věku mají představu o škole. Z části se zde shodují i faktory, které představu ovlivňují, jako je například vliv rodiny, vzdělání rodičů, částečně i vliv mateřské školy.

Obdobným výzkumem je i výzkum Ilony Jiráskové v její diplomové práci: „*Vývoj představ u dítěte předškolního věku během jednoho roku.*“ Tento výzkum se také zabýval představou o škole, ale porovnával představy dětí z klasické mateřské školy a z montessori mateřské školy. Výsledky výzkumu jsou obdobné s předchozím výzkumem. Děti mají určitou představu o budoucí škole. Ale hlavním ovlivňujícím faktorem je zde to, že děti přejímají představu o škole z vyprávění rodičů, prarodičů, sourozenců či kamarádů a dále je představa ovlivněna fantazií.

Závěrem diskuze bych chtěla shrnout hlavní myšlenku. Z mého výzkumu je zřejmé, že děti předškolního věku pravděpodobně nějaké představy o budoucnosti přece jen mají. Budoucí čas využívají jak v komunikaci, tak i ve spontánní hře. Některé děti kresbami dokázaly, že jejich představy o budoucnosti na sebe dokonce navazují, a že jsou velmi přesné. Představy u dětí předškolního věku jsou však velice proměnlivé. Avšak to dle Pavelkové není neobvyklé ani u dětí po vstupu do základní školy.

Do budoucna bych chtěla zpracovat tento výzkum na větším vzorku dětí. Zaměřit se například, jak se představy o budoucnosti liší u dětí v úplné rodině, u dětí z rozvedených rodin či u dětí z dětských domovů. Také by se dal zvážit výzkum na porovnání představ o budoucnosti dětí v klasických a v alternativních mateřských školách.

ZÁVĚR

Veškerý lidský život se odehrává v čase. Čas je tedy základním rozměrem životní cesty. Každý člověk vnímá čas jedinečným způsobem, čas je tedy velice subjektivní. Vnímání času je takzvaný svébytný způsob vztahování se ke třem pojmům: minulost, přítomnost a budoucnost.

Tato bakalářská práce se zabývá vnímání času dětí v předškolní třídě mateřské školy. Jejím cílem bylo zjistit, zda děti mají představu o budoucnosti.

Pro výzkum jsem si vybrala mě blízkou věkovou skupinu dětí, protože s ní pracuji. Avšak, jak je zřetelné z teoretické části, o představách o budoucnosti a vnímání času u takhle malých dětí není mnoho informací a informace, které jsou, tak spíše vyvracejí skutečnost, že děti vnímají čas minulý, přítomný a budoucí.

Výzkum bakalářské práce je rozdělen na čtyři oblasti. Kresba na téma pojem budoucnost, budoucí škola, budoucí povolání a budoucí rodina. K poslední kresbě byl navíc uskutečněn krátký rozhovor na téma já v budoucnosti.

Dle analýzy jednotlivých částí bakalářská práce dokazuje, že některé děti předškolního věku mají představu o budoucnosti, že pojem budoucnost pro ně není až tak cizí, jak se píše v literatuře. Budoucí čas je pro ně přirozený jak v komunikaci, tak i ve spontánní hře.

Výsledky tohoto výzkumu mohou sloužit jako základ pro další výzkumy vnímání času u předškolních dětí.

Použitá literatura

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, J. *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. Brno: Computer Press, 2007. Dětská naučná edice. ISBN 978-80-251-1829-0.

COGNET, G. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0499-2.

DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Vyd. 2. Přeložil Alena LHOTOVÁ, přeložil Hana PROUSKOVÁ. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

HAVLÍČKOVÁ, R. *Využití MIM při diagnostice časové perspektivy*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Katedra psychologie.

HAZUKOVÁ, H., ŠAMSULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-237-7.

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2004. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-888-0.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha 8: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5

MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. Pyramida (Panorama).

PAVELKOVÁ, I. *Motivace žáků k učení: perspektivy orientace žáků a časový faktor v žákovské motivaci*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2002. ISBN 80-7290-092-7.

PELCOVÁ, N. *Vzorce lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-756-5.

PIAGET, J., INHELDER, B. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5., V nakl. Portál 4. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-263-8.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.

THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

UŽDIL, J. *Výtvarný projev a výchova*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

Internetové zdroje:

JIRÁSKOVÁ, I. *Vývoj představ u dítěte předškolního věku během jednoho roku*. [online], Liberec, 2013, Diplomová práce. Technická univerzita v Liberci, Katedra primárního vzdělávání. [cit. 16. 4. 2018] Dostupné z:

<https://dspace.tul.cz/bitstream/handle/15240/14905/%C3%9APLN%C4%9A%2BCEL%C3%81%2BDIPLOMKA.pdf?sequence=1>

KLIMEŠ, J. *Budování identity dítěte - nejtěžší výchovný úkol v moderní společnosti*. [online] Psychologie, 2006, [cit. 14. 04. 2018]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/identita.pdf>

MAREŠ, J. *Člověk a subjektivní čas*. Studia Pedagogica [online], roč. 15, č. 1, Masarykova univerzita, Brno. 2010 [cit. 10. 3. 2018] ISSN 1803-7437, s. 10-19, Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/95>

MARTINKOVÁ, I. *Formování identity*. Olomouc, 2012. [online] Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Katedra pedagogiky. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i0t8st/Martinkova.pdf>

SLEPIČKOVÁ, L. „*Firma vydělává, děti se učí, žena je hodná a já jsem šťastný*.“ *Představy dětí o budoucím životě*. Sociální studia [online], roč. 2012, č. 2, Masarykova univerzita, Brno. [cit. 16. 4. 2018], ISSN 1803-6104. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/sites/default/files/Slepi%C4%8Dkov%C3%A11.pdf>

PAVELKOVÁ, I., PURKOVÁ, V., MENŠÍKOVÁ, V. *Časová perspektiva jako významný regulativ v lidském životě a žákovské motivaci*. Studia paedagogica [online], roč. 15, č. 1, Masarykova univerzita, Brno, 2010. [cit. 10. 3. 2018]. ISSN 1803-7437. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/96>

VOŘÍŠKOVÁ, D. *Představy dětí předškolního věku o škole*. [online] Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta pedagogická. [cit. 16. 4. 2018] Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/22079/RPTX_2009_1_11410_OS_ZD002_291659_0_82689.pdf?sequence=1

Seznam tabulek

Tabulka 1- Jak děti pochopily a vystihly pojem budoucnost.....	31
Tabulka 2 - Jak si děti představují budoucnost.....	33
Tabulka 3 - Jak si děti představují budoucí povolání	36
Tabulka 4 - Jak si děti představují budoucí rodinu	39
Tabulka 5 - Rozdělení dětí, které nakreslily rodinu ve vzdálené budoucnosti	40

Seznam obrázků

Obrázek 1: Chlapec A - pojem budoucnost	44
Obrázek 2: Chlapec A - budoucí povolání.....	44
Obrázek 3: Chlapec A - budoucí škola	45
Obrázek 4: Chlapec A - budoucí rodina	45
Obrázek 5: Chlapec B - budoucí povolání.....	46
Obrázek 6: Chlapec B - budoucí škola	47
Obrázek 7: Chlapec B - budoucí rodina.....	47
Obrázek 8: Dívka A - pojem budoucnost	48
Obrázek 9: Dívka A - budoucí povolání.....	48
Obrázek 10: Dívka A - budoucí škola.....	49
Obrázek 11: Dívka A - budoucí rodina.....	49
Obrázek 12: Chlapec C - pojem budoucnost	50
Obrázek 13: Chlapec C - budoucí povolání.....	50
Obrázek 14: Chlapec C - budoucí škola	51
Obrázek 15: Chlapec C - budoucí rodina.....	51
Obrázek 16: Chlapec D - budoucí povolání.....	52
Obrázek 17: Chlapec D - budoucí škola	52
Obrázek 18: Chlapec D - budoucí rodina	53
Obrázek 19: Chlapec E - pojem budoucnost	54
Obrázek 20: Chlapec E - budoucí povolání	54
Obrázek 21: Chlapec E - budoucí škola.....	55
Obrázek 22: Chlapec E - budoucí rodina.....	55
Obrázek 23: Chlapec F - pojem budoucnost.....	56

Obrázek 24: Chlapec F - budoucí povolání	56
Obrázek 25: Chlapec F - budoucí škola.....	57
Obrázek 26: Chlapec F - budoucí rodina	57
Obrázek 27: Dívka B - pojem budoucnost.....	58
Obrázek 28: Dívka B – budoucí povolání	58
Obrázek 29: Dívka B – budoucí škola	59
Obrázek 30: Dívka B - budoucí rodina	59
Obrázek 31: Chlapec G - pojem budoucnost	60
Obrázek 32: Chlapec G - budoucí povolání.....	60
Obrázek 33: Chlapec G – budoucí škola.....	61
Obrázek 34: Chlapec G - budoucí rodina	61
Obrázek 35: Dívka C - pojem budoucnost.....	62
Obrázek 36: Dívka C - budoucí škola.....	63
Obrázek 37: Dívka C - budoucí rodina	63

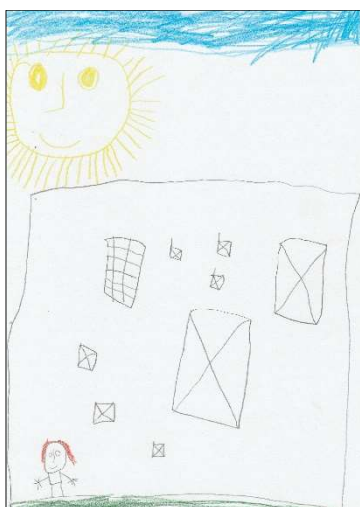
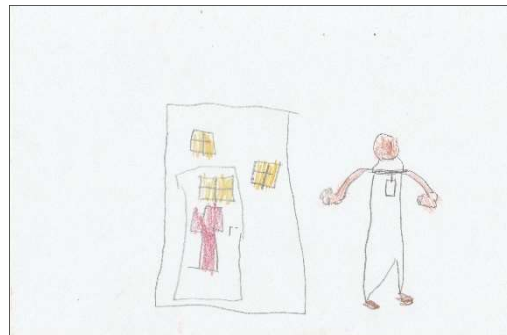
Seznam příloh

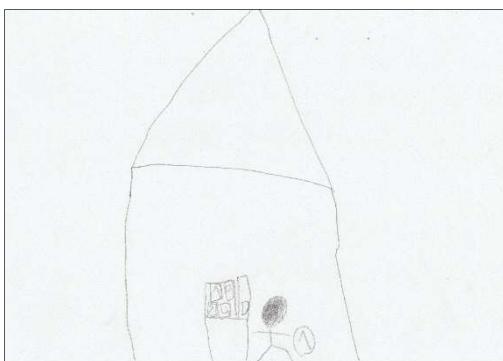
Příloha 1: Kresba na téma pojem budoucnost.....	76
Příloha 2: Kresby na téma: budoucí škola	79
Příloha 3: Kresby na téma: budoucí povolání.....	82
Příloha 4: Kresby na téma: budoucí rodina	87

Přílohy

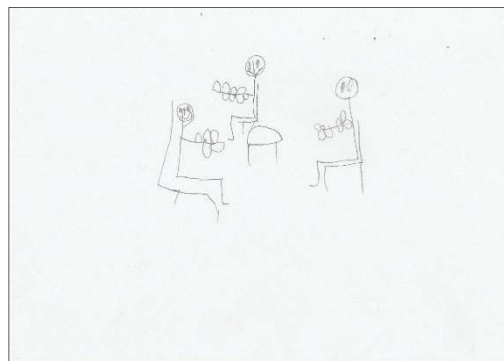
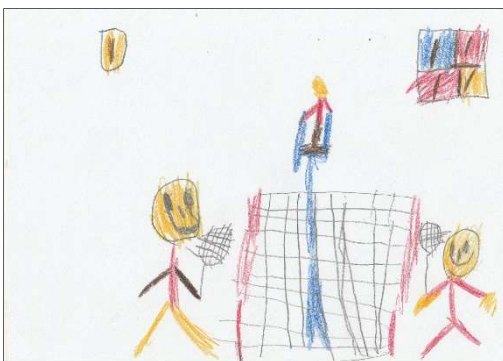
Příloha 1: Kresba na téma pojem budoucnost

a. Kresby povolání, práce, kterou by děti chtěly dělat, až budou velcí

b. Kresby aktivity, kterou by si děti přály v budoucnu dělat nebo vyzkoušet

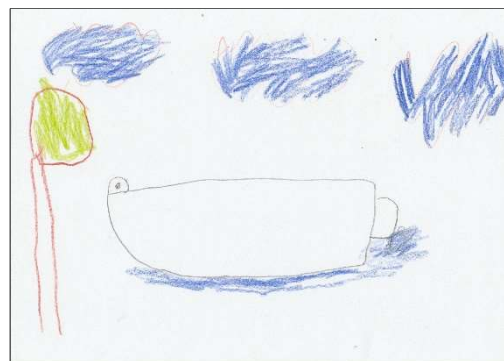

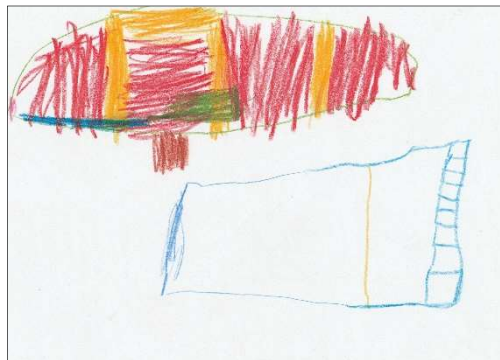
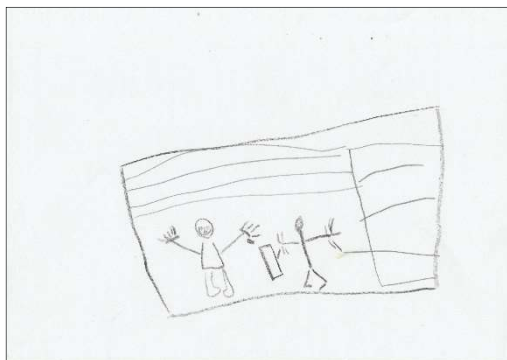
c. Kresba něčeho nerealistického, ale slovně popsaná časem budoucím

d. Kresby dětí, které nevěděly, co pojem budoucnost znamená

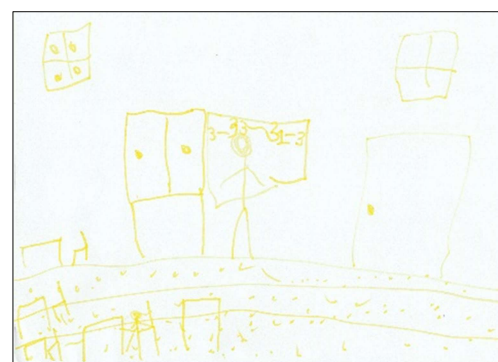
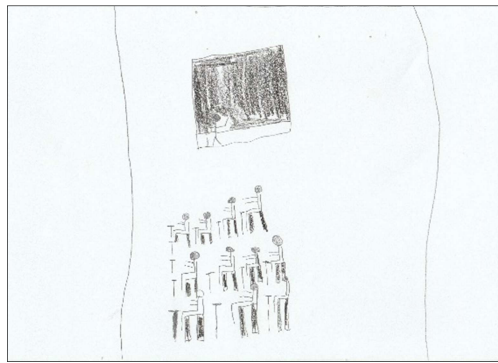

e. Kresby minulosti – něčeho, co už děti prožily

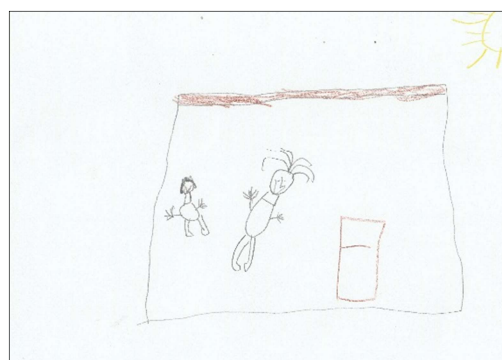
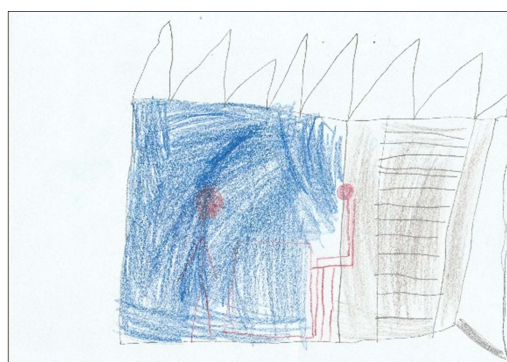

Příloha 2: Kresby na téma: budoucí škola

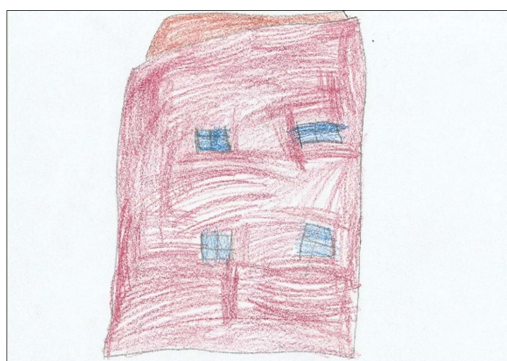
a. Kresba třídy základní školy

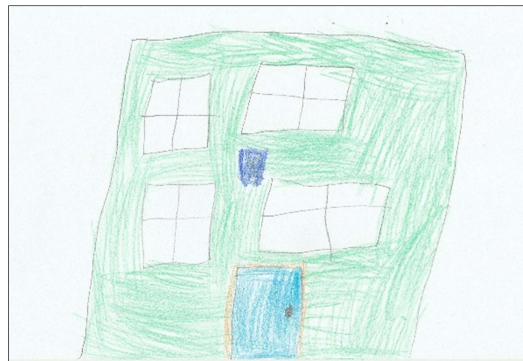
b. Kresba budovy základní školy s náhledem do budovy

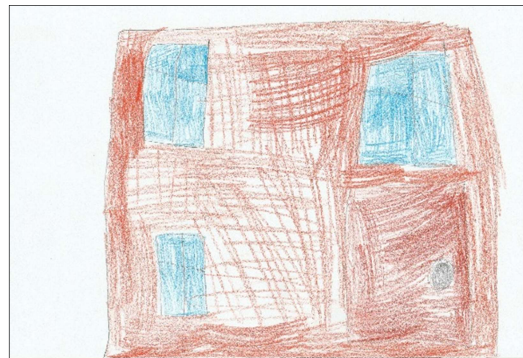
c. Kresba budovy školy s verbálním popisem vnitřních prostorů

d. Kresba školy střední či vysoké

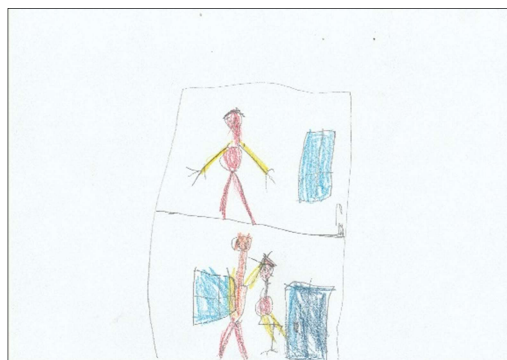

e. Kresba budovy školy bez verbálního popisu vnitřních prostorů

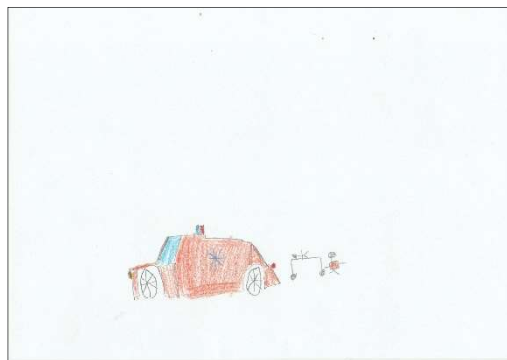
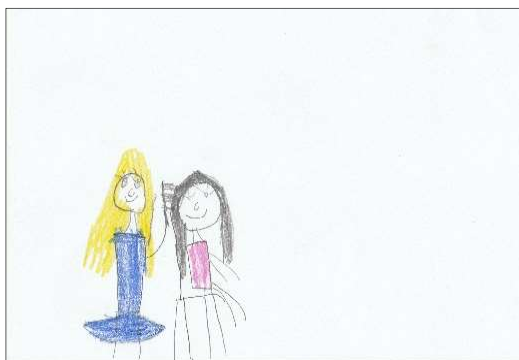

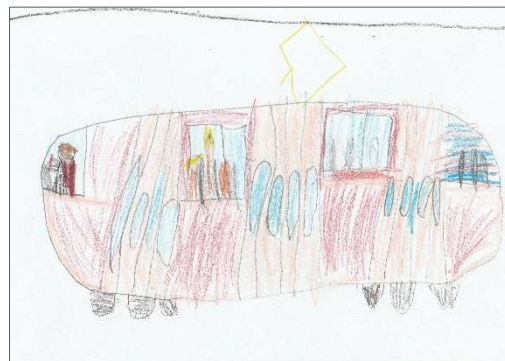
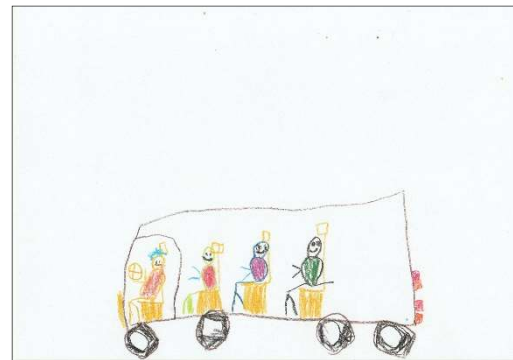
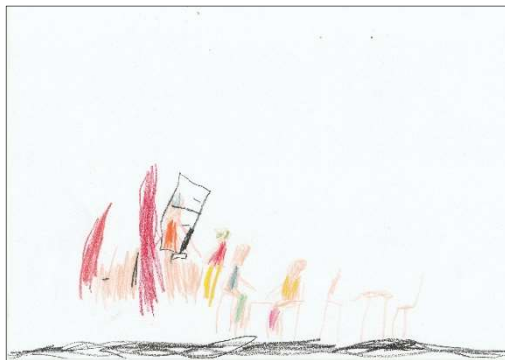
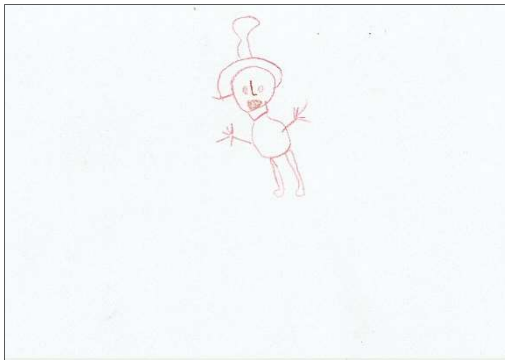
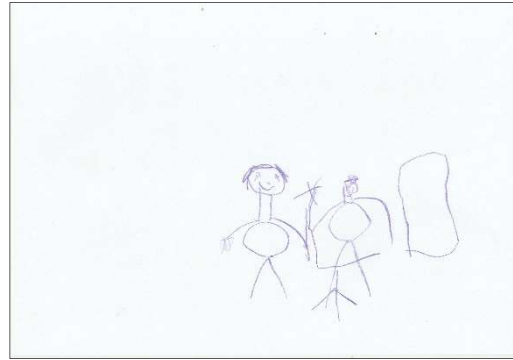
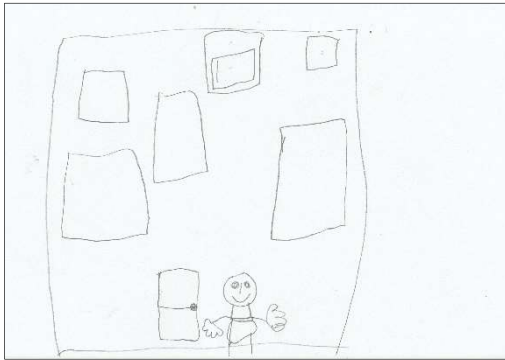
- f. Kresba jiného obrázku, který nebyl ze strany dítěte verbálně propojen se školou

Příloha 3: Kresby na téma: budoucí povolání

- a. Kresba povolání, se kterým se děti běžně setkávají s představou, co povolání obnáší a proč ho chtějí vykonávat

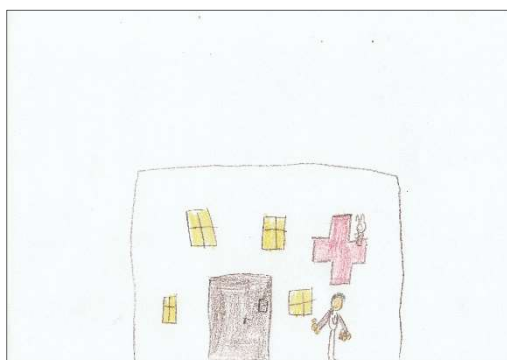

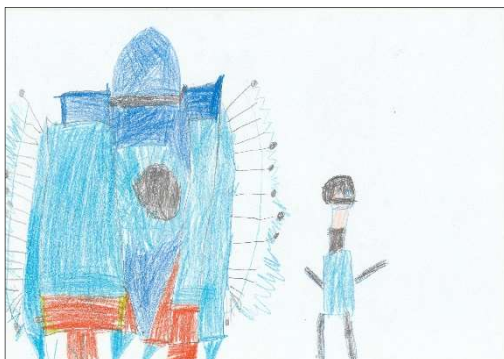
b. Kresba povolání, které vykonávají rodiče

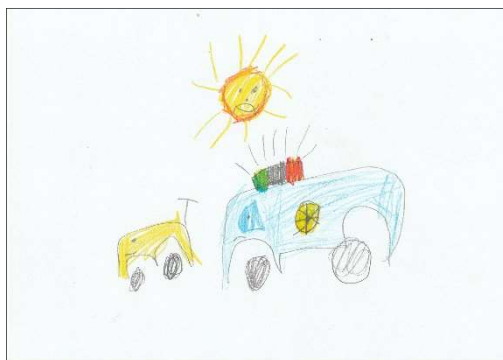
c. Kresba jiného povolání s představou, co povolání obnáší a proč ho chtějí vykonávat

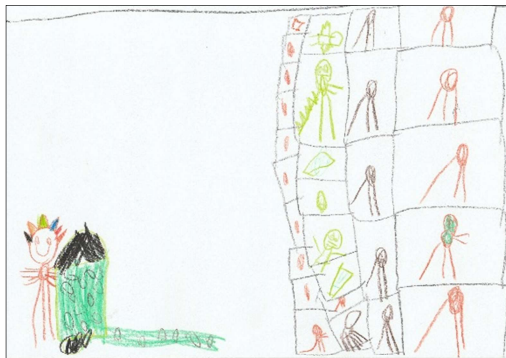
- d. Kresba, povolání, které je z části reálné a z části ovlivněné fantazií, s představou, co povolání obnáší

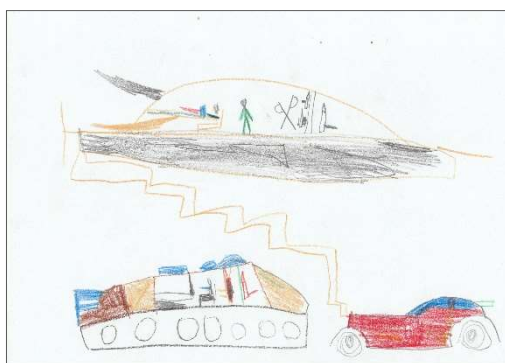
- e. Kresba povolání, se kterým se děti běžně setkávají bez představy, co povolání obnáší a proč ho chtějí vykonávat

- f. Kresba jiného povolání bez představy, co povolání obnáší a proč ho chtějí vykonávat

- g. Kresba činnosti, která není povoláním; kresba dítěte, které nedokázalo kresbu popsat a pojmenovat povolání

Příloha 4: Kresby na téma: budoucí rodina

- a. Kresba rodiny ve vzdálené budoucnosti (dítě už je dospělé a má svou rodinu)

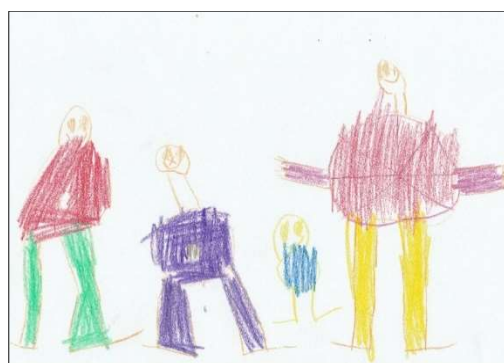

b. Kresba obrázku, který vystihuje spíše aktuální rodinu, ale verbálně děti popsaly budoucí rodinu

c. Kresba rodiny aktuální v bližší budoucnosti

d. Kresba aktuální rodiny

